april 2019

Pro biblio

Maatschappelijke opgaven in relatie tot het bibliotheeknetwerk in Zuid-Holland

Thema-publicatie digitale geletterdheid

Wij werken aan de toekomst van bibliotheken

Inhoudsopgave

Samenvatting.....5
Conclusies.....7

1 **Inleiding**.....9
1.1 Aanleiding 9
1.2 Methode van onderzoek 9
1.3 Gesprekken met stakeholders 9
1.4 Discussie 10
1.5 Disclaimer 10

2 **Wat verstaan we onder digitale geletterdheid?**.....11
2.1 Inleiding 11
2.2 Media-educatie en Mediawijsheid 12
2.3 Digitale geletterdheid 12
2.4 Verschillende definities 13
2.5 Conclusie 17

3 **Waarom is digitale geletterdheid belangrijk voor de inwoners van Zuid-Holland?**.....18
3.1 Inleiding 18
3.2 Het belang van digitale geletterdheid 18
3.3 Het belang van digitale geletterdheid voor de inwoners van Zuid-Holland 20
3.4 Conclusie 20

4 **Hoe is het gesteld met de digitale geletterdheid in Zuid-Holland?**.....21
4.1 Inleiding 21
4.2 Digitale geletterdheid in Nederland en Zuid-Holland onder volwassenen 21
4.3 Digitale geletterdheid onder kinderen en jongeren in Nederland en Zuid-Holland 22
4.4 Conclusie 23

5 **Waarom ligt er een taak voor bibliotheken op het gebied van digitale geletterdheid?**.....24
5.1 Inleiding 24
5.2 De opdracht en rol van de bibliotheek 24
5.3 Hoe ligt de taak van de bibliotheek verankerd in de wet? 25
5.4 Leven lang leren 25
5.5 Conclusie: de rol van de bibliotheek op het gebied van digitale geletterdheid 26

6 **Wat wordt er al ondernomen door bibliotheken en wat zouden ze nog kunnen aanbieden op het gebied van digitale geletterdheid?**.....27
6.1 Inleiding 27

6.2 Strategische keuzes 27
6.3 Mediacoaches 27
6.4 Activiteiten door bibliotheken 28
6.5 Waar liggen nog kansen? 32
6.6 Conclusie 34

7 **Op welke doelgroepen richten bibliotheken zich met hun activiteiten op het gebied van Digitale geletterdheid?** 35
7.1 Inleiding 35
7.2 Jeugd 35
7.3 Volwassenen 36
7.4 Conclusie 37

8 **Hoe werken bibliotheken samen met andere partners om digitale geletterdheid te bevorderen?** 38
8.1 Inleiding 38
8.2 Wat verstaan we onder partners? 38
8.3 Landelijke partners 38
8.4 Lokale partners 40
8.5 Soorten samenwerkingsverbanden 41
8.6 Conclusie 42

9 **Wat hebben bibliotheken nodig om hun aanbod op het gebied van digitale geletterdheid te verbeteren?** 43
9.1 Inleiding 43
9.2 Visie en beleid 43
9.3 Personeel 44
9.4 Programmering digitale geletterdheid 45
9.5 Geld en middelen 46
9.6 Imago 47
9.7 Conclusie 47

Bronnen 49

Colofon

Themapublicatie digitale geletterdheid
Maatschappelijke opgaven in relatie tot het bibliotheeknetwerk in Zuid-Holland

Opdrachtgever
Provincie Zuid-Holland

Projectgroep Probiblio
Team Educatie, cluster digitale geletterdheid:
Babette Egges, adviseur digitale geletterdheid
Britt van Teijlingen, adviseur digitale geletterdheid
Edo Postma, adviseur digitale geletterdheid
Erik Reuvers, adviseur digitale geletterdheid
Ruud Brok, adviseur digitale geletterdheid

Team Marktkennis:
Berthy Nijhuis, adviseur onderzoek
Marlon Mendonça Dias, adviseur beleidsonderzoek

© Probiblio 2019

Samenvatting

Met de snelle digitalisering en medialisering van onze maatschappij is digitale geletterdheid voor burgers steeds belangrijker geworden om mee te kunnen doen in de samenleving. Dit belang is de aanleiding voor dit onderzoek met als doelstelling: *Inzicht geven in hoe is het gesteld met de digitale geletterdheid in Zuid-Holland, in relatie tot het bibliotheek(net)werk.* Door middel van deskresearch en gesprekken met stakeholders is getracht dit inzicht te geven.

Een omschrijving van digitale geletterdheid

De term 'digitale geletterdheid' werd voorafgegaan door de term 'mediawijsheid' afkomstig uit een advies van de Raad voor Cultuur in 2005: *het geheel van kennis, vaardigheden en mentaliteit waarmee burgers zich bewust, kritisch en actief kunnen bewegen in een complexe, veranderlijke en fundamenteel gemedialiseerde wereld*. Om de burger meer mediawijs te laten worden adviseerde de Raad 'mediacoaches' aan te stellen op scholen en bibliotheken voor begeleiding op dit gebied.

De organisaties Kennisnet en SLO (nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling) waren later van mening dat de term 'mediawijsheid' de lading niet meer helemaal dekte omdat niet alleen media zijn gedigitaliseerd, maar eigenlijk alles om ons heen. In 2016 gebruikten zij daarom de term 'digitale geletterdheid' als onderdeel van een breder model met 21^{e}-eeuwse vaardigheden: elf vaardigheden die burgers nodig hebben om succesvol deel te kunnen nemen in de maatschappij van de toekomst. De 11 vaardigheden die in dit model worden genoemd zijn belangrijk voor digitaal burgerschap en jezelf verhouden tot technologie. Vier van deze vaardigheden vormen tezamen digitale geletterdheid:

Mediawijsheid	Kennis, vaardigheden en mentaliteit die nodig zijn om bewust, kritisch en actief om te gaan met media.
Computational thinking	Problemen zodanig formuleren dat het mogelijk wordt een computer of ander digitaal gereedschap te gebruiken om het probleem op te lossen.
ICT-basisvaardigheden	Basisbegrip ICT, vooral instrumentele vaardigheden, 'knoppendrukken', zoals omgaan met standaard-software en veilig kunnen internetten.
Informatievaardigheden	Een informatiebehoefte kunnen signaleren en analyseren, en op basis hiervan relevante informatie zoeken, selecteren, verwerken en gebruiken.

Het belang van digitale geletterdheid en de rol van bibliotheken hierin

Door technologische ontwikkelingen, digitalisering en veranderingen in de samenleving neemt het belang van digitale vaardigheden toe. Echter, onderzoek wijst uit dat veel burgers nog onvoldoende over deze vaardigheden beschikken terwijl dit wel nodig is om goed mee te kunnen doen in de samenleving van nu en in de toekomst. Zo blijkt dat zowel in Nederland als in Zuid-Holland rond 40% van de volwassen onvoldoende mediawijs is om goed mee te komen op het gebied van digitale media. In Zuid-Holland zien we een oververtegenwoordiging van een aantal kwetsbare groepen betreffende digitale geletterdheid: werklozen, mensen met een migratie-achtergrond en laaggeletterden.

Belangrijke redenen waarom bepaalde digitale vaardigheden nu moeten worden getraind, is om te zorgen dat kinderen en jongeren straks beschikken over vaardigheden die nodig zullen zijn voor digitaal burgerschap en om zich voor te bereiden op de arbeidsmarkt van dat moment. Daarnaast is het belangrijk om ervoor te zorgen dat

alle burgers vanaf nu mee blijven gaan in de digitale ontwikkelingen: de digitaal vaardige burger van vandaag kan met de snelle technologische ontwikkelingen van nu in de toekomst een digibeet zijn.

De bibliotheek is gericht op non-formeel en informeel leren in tegenstelling tot onderwijsinstanties die gericht zijn op het formeel leren. Bibliotheken vormen hiermee een goede aanvulling op deze instanties. Bovendien zijn bibliotheken bijna overal vertegenwoordigd. Hierdoor is de bibliotheek geschikt om op een bereikbare manier iedereen de mogelijkheid te bieden wanneer het hem/haar uitkomt te werken aan zijn/haar digitale geletterdheid. Bibliotheken hebben hierin bovendien ook een taak omdat ze, volgend uit de gestelde kerntaken in de Wsob, een bijdrage dienen te leveren aan het zelfredzaam maken van burgers. Hierin speelt digitale geletterdheid een belangrijke rol.

Activiteiten die bibliotheken ondernemen op het gebied van digitale geletterdheid

Iedere basisbibliotheek in Zuid-Holland biedt activiteiten aan om de digitale geletterdheid van haar leden te verhogen. Naast de standaard cursussen Klik & Tik (basisvaardigheden computergebruik) en Digisterker (leren omgaan met de digitale overheid) speelt iedere bibliotheek in op de lokale behoefte. Ze zijn hierbij afhankelijk van wat er beschikbaar is aan budget, personeel, aanwezige expertise, samenwerkingspartners en vrijwilligers. Ook wordt dankbaar gebruik gemaakt van bewezen (landelijke/ internationale) concepten als CoderDojo en Makerplaatsen en wordt ingespeeld op (landelijke) acties als week van de mediawijsheid, Media Ukkie Dagen en Codeweek. Ook hebben de meeste bibliotheken een mediacoach die onder andere beschikbaar is voor digitale spreekuren. Al met al staat digitale geletterdheid duidelijk op de agenda bij de bibliotheken in Zuid-Holland.

Bibliotheken richten zich met hun activiteiten bij de jeugd vooral op 4- t/m 12-jarigen. De 0- t/m 4-jarigen worden vaak indirect via ouders en/of pedagogisch medewerkers bereikt. 12- t/m 18-jarigen zijn lastig te bereiken omdat zij digitale vaardigheden vooral opdoen in de vrije tijd en/of thuissituatie, en niet veel in de bibliotheek komen. Voor 4- t/m 12-jarigen verschilt het aanbod. De ene bibliotheek zet meer in op mediawijsheid en informatievaardigheden waar een andere bibliotheek weer vol in zet op computational thinking.

Verder richten bibliotheken zich op laag digitaal geletterde volwassenen die in alle bibliotheken in Zuid-Holland terecht kunnen met vragen over hardware (telefoons, tablets e.d.), advies over gebruik van deze apparaten en hulp bij de e-overheid. Het aanbod betreft vooral ICT-basisvaardigheden.

Samenwerking tussen bibliotheken en partners om digitale geletterdheid te bevorderen

Bibliotheken in Zuid-Holland werken veel samen met partners op het gebied van digitale geletterdheid. Zowel landelijk als lokaal. De samenwerking verschilt per bibliotheek en per partner en neemt één of meer van de volgende vormen aan:

Financiële samenwerking: met name de Koninklijke Bibliotheek functioneert als een financieel partner voor bibliotheken door licenties in te kopen voor programma's zoals Klik & Tik en Digisterker.

Samenwerking op activiteiten: waarbij de partners (zoals CoderDojo en Seniorweb) de activiteiten inhoudelijk verzorgen en de bibliotheek de ruimte en de materialen faciliteert.

Samenwerking om specifieke doelgroepen te bereiken: dit gebeurt vooral lokaal, zo werkt bijv. De Chocoladefabriek (Gouda) samen met de Brede School om de doelgroep kinderen te bereiken.

Samenwerking in landelijke netwerken: zoals de campagnes Week van de Mediawijsheid en de Media Ukkie Dagen waarbij de bibliotheek gebruik maakt van de faciliteiten die het netwerk biedt.

Inhoudelijke samenwerking: bibliotheken werken vooral met Probiblio inhoudelijk samen. Naast Probiblio is er weinig samenwerking tussen bibliotheken en partners waarbij ze gezamenlijk een inhoudelijke bijdrage leveren.

Conclusies

In dit hoofdstuk worden de onderzoeksvragen die ten grondslag lagen aan deze rapportage beantwoord en aangevuld met conclusies.

Wat is digitale geletterdheid en waarom is dit belangrijk voor de inwoners van Zuid-Holland?
Het model van Kennisnet/SLO levert een goed kader voor wat er wordt verstaan onder digitale geletterdheid en is momenteel leidend bij de bibliotheken in Nederland en Zuid-Holland: *'Digitaal geletterd ben je als je de vier basisvaardigheden beheerst: ICT-basisvaardigheden, computational thinking, informatievaardigheden en mediawijsheid'. 'Deze vaardigheden heb je nodig om goed te functioneren in de maatschappij, zowel in een leer- als in een werkomgeving. Het gaat daarbij om de samenhang tussen die vier vaardigheden.'*

Digitale geletterdheid is belangrijk voor toegang tot informatie en om actief te kunnen deelnemen aan de hedendaagse én toekomstige (kennis)maatschappij. Door de snelle technologische ontwikkelingen, digitalisering en veranderingen in de samenleving neemt het belang van digitale vaardigheden, oftewel 'digitale geletterdheid', steeds meer toe. Een tweedeling dreigt tussen mensen die digitaal vaardig zijn en mensen die dat niet zijn, zowel in Nederland als in Zuid-Holland.

Hoe is het gesteld met de digitale geletterdheid in Zuid-Holland?
Zuid-Holland is de provincie met de meeste inwoners en de meeste kinderen en jongeren: een doelgroep die ondersteuning nodig heeft op het gebied van digitale geletterdheid, met name informatievaardigheden. Ondanks dat zij zichzelf als digitaal vaardig zien, blijkt uit onderzoek dat dit in de praktijk tegenvalt. Als we de inwonerssamenstelling van Zuid-Holland afzetten tegen risicofactoren voor digitale geletterdheid dan zien we dat een aantal kwetsbare groepen oververtegenwoordigd zijn ten opzichte van Nederland als geheel, namelijk inwoners met een migratie-achtergrond, werklozen en laaggeletterden. Ook wijst onderzoek uit dat zowel in Nederland als in Zuid-Holland rond 40% van de volwassenen onvoldoende mediawijze vaardigheden heeft om zich te redden in de gemedialiseerde samenleving. Met de snelle technologische ontwikkelingen lopen kwetsbare groepen het risico nog verder achter te raken terwijl ook burgers die zich nu nog redelijk kunnen redden een risico lopen in de toekomst de ontwikkelingen niet te kunnen bijhouden. Dit geldt voor heel Nederland maar gezien de oververtegenwoordiging van enkele kwetsbare groepen met name ook voor Zuid-Holland.

Waarom ligt er een taak voor bibliotheken op het gebied van digitale geletterdheid?
Uit de Wsob volgt dat de bibliotheek een taak heeft om bij te dragen aan de zelfredzaamheid van burgers. Digitale geletterdheid is hierin belangrijk. Daarnaast neemt in de snel veranderende en digitaliserende samenleving het belang toe van een Leven Lang Leren om mee te kunnen blijven komen. De bibliotheek speelt hierin een belangrijke rol als plek voor non-formeel en informeel leren die overal en voor iedereen goed bereikbaar is. De rol van de bibliotheek verschuift hierbij van het beschikbaar stellen van informatie, naar het zijn van een gids in de overvloed aan (digitale) informatie.

Wat wordt er ondernomen door bibliotheken, of kunnen ze aanbieden, op het gebied van digitale geletterdheid?
Digitale geletterdheid staat duidelijk op de agenda: alle bibliotheken in Zuid-Holland bieden activiteiten aan op dit gebied (zie hoofdstuk 6 voor een overzicht). Het aanbod is alles bij elkaar groot. Wel ontbreekt bij veel bibliotheken een concrete visie met beleid, gebaseerd op strategische keuzes, op het gebied van digitale geletterdheid. Het gevolg is dat een deel van de activiteiten een ad hoc karakter heeft. Tijd, geld en personeel (competenties) worden als obstakels genoemd.

Content curatie is een taak die de bibliotheek al eeuwenlang vervult door collecties boeken en andere materialen samen te stellen. Nu informatie grotendeels digitaal wordt aangeboden, lijkt die rol minder vanzelfsprekend. Echter, veel mensen hebben last van een overvloed aan informatie en behoefte aan ordening. Nieuwe vormen van content curatie gebeurt online via blogs, Wikipedia, Pinterest, Facebook, digitale dossiers etc. Het is interessant om te onderzoeken welke rol de bibliotheek kan
spelen op het gebied van 'digitale content curatie'.

Veel activiteiten zijn gericht op de jeugd. Echter, een Makerspace, CoderDojo, of game- of Minecraft evenement is ook interessant voor ouders en andere geïnteresseerden. Hierbij kunnen jong en oud van elkaar leren. Juist door andere vaardigheden, levenservaring en manier van leren (jeugd leert via learning by doing, terwijl ouderen liever eerst willen weten wat er gebeurt voor ze iets doen). Laat generaties dus van elkaar leren via activiteiten: hier liggen ook nog mogelijkheden voor bibliotheken.

Verder kunnen bibliotheken lokale ontwikkelaars en ondernemers meer betrekken bij activiteiten en/of hen een podium bieden. Zo kan een bibliotheek een programmeur uitnodigen om over zijn vak te vertellen en vragen te beantwoorden van jongeren over programmeren of kan een webontwikkelaar vertellen over hoe hij sites maakt, waar je aan moet denken als je zelf een site bouwt etc.

Op welke doelgroepen richten bibliotheken zich met activiteiten op digitale geletterdheid?
De bibliotheken richten zich met het aanbod digitale geletterdheid vooral op burgers met lage digitale vaardigheden, jeugd (met name 4 t/m 12 jaar) en het onderwijs (incl. leerkrachten en ouders). Voor burgers die zich nu goed kunnen redden maar hun digitale vaardigheden verder willen ontwikkelen is weinig aanbod. Techniek en toepassingen veranderen snel, dus veranderen de eisen van wat mensen moeten kunnen en kennen voortdurend. In het kader van een Leven Lang Leren is het aan te bevelen om ook voor deze doelgroep blijvend aanbod te ontwikkelen.

Hoe werken bibliotheken samen met andere partners om digitale geletterdheid te bevorderen?
Bibliotheken werken veel samen met partners. Momenteel pakken bibliotheken zelden de rol als inhoudelijke partner op. Ze besteden veel inhoud uit en zijn dan de facilitator van de activiteiten die plaatsvinden. Bibliotheken kunnen deze inhoudelijke rol meer nemen, zonder inhoudelijk specialist te worden, en vanuit hun expertise inhoudelijke bijdragen leveren in samenwerkingen waarmee ze ook meer een gesprekspartner worden voor stakeholders (van leden die vragen hebben tot samenwerkingspartners tot gemeente).

Zoals eerder geconcludeerd, richten veel activiteiten zich op volwassenen met een lage digitale geletterdheid en jeugd. Dat zien we ook terug in de samenwerkingspartners. Er zijn weinig partijen die zich richten op digitaal vaardige mensen die juist een stapje verder willen zetten dan de basisvaardigheden. De bibliotheek zou meer kunnen samenwerken met partijen die zich hierop richten. Hier liggen voor bibliotheken nog mogelijkheden.

Wat hebben bibliotheken nodig om hun aanbod op digitale geletterdheid te verbeteren?
Voor het verbeteren van het aanbod op het gebied van digitale geletterdheid is een overkoepelend beleid en visie met betrekking tot digitale geletterdheid nodig. Dit is een belangrijk aandachtspunt voor bibliotheken in Zuid-Holland waarbij duidelijke keuzes moeten worden gemaakt op het gebied van activiteiten en doelgroepen. Prioriteiten die vervolgens opgepakt moeten worden naar aanleiding van het opgestelde beleid om tot een goed aanbod te komen zijn het aantrekken en/of trainen van gekwalificeerd personeel, het opzetten van een activiteitenplan passend bij de lokale bibliotheek, het zorgen voor de middelen (materiaal/ruimte) om het beleid uit te voeren en het imago.

Een belangrijk obstakel is dat er vaak niet genoeg geld, personeel en tijd is voor het uitvoeren van een structureel beleid. Dit betekent dat een bibliotheek duidelijke keuzes moet maken waarin wel en niet geld en tijd wordt geïnvesteerd. Waar mogelijk kan het inzetten van, deskundige, vrijwilligers helpen. Verder heeft sponsoring veel potentie als financieringsbron en zijn er vanuit diverse typen organisaties buiten de bibliotheekbranche subsidies beschikbaar (van overheden tot commerciële instanties) waar bibliotheken aanvragen zouden kunnen doen. Ook zou het helpen als subsidies een meer structureel karakter krijgen in plaats van eenmalig zijn.

Voor wat betreft het imago werkt het oude imago van bibliotheken, sterk gerelateerd aan papier/ boeken, niet mee om door benoemde doelgroepen en stakeholders gezien te worden als de logische plek om te zijn voor digitale geletterdheid. Hier wordt aan gewerkt door bibliotheken maar er moet nog het nodige gebeuren: het veranderen van een imago vraagt tijd en moeite. Dit kan onder andere door aansprekende activiteiten te organiseren en uit te dragen die samenhangen met digitale geletterdheid, bijvoorbeeld Minecraft evenementen, en door goed naar buiten toe te communiceren wat de bibliotheek allemaal doet op dit gebied.

1. Inleiding

1.1 Aanleiding

Probiblio, de ondersteuningsorganisatie van de provincie Zuid-Holland, is door de provincie Zuid-Holland gevraagd om onderzoek uit te voeren naar een aantal maatschappelijke opgaven in relatie tot het bibliotheeknetwerk. Met dit onderzoek richten we ons op digitale geletterdheid. Met de snelle digitalisering en medialisering van onze maatschappij is digitale geletterdheid voor burgers steeds belangrijker geworden om mee te kunnen doen in de samenleving. Binnen Probiblio is dit specifieke onderzoek uitgevoerd door het team Educatie (cluster Digitale Geletterdheid) onder begeleiding van het team Marktkennis. De hoofdvraag van dit onderzoek is: "*Inzicht geven in hoe is het gesteld met digitale geletterdheid in Zuid-Holland, in relatie tot het bibliotheek(net)werk*". Hierbij richten we ons zowel op de jeugd als op volwassenen.

Deze doelstelling is vertaald naar de volgende onderzoeksvragen:

1. Wat verstaan we onder digitale geletterdheid?
2. Waarom is digitale geletterdheid belangrijk voor de inwoners van Zuid-Holland?
3. Hoe is het gesteld met de digitale geletterdheid in Zuid-Holland?
4. Waarom ligt er een taak voor bibliotheken op het gebied van digitale geletterdheid?
5. Wat wordt er al ondernomen door bibliotheken, of zouden ze kunnen aanbieden, op het gebied van digitale geletterdheid?
6. Op welke doelgroepen richten bibliotheken zich met hun activiteiten op het gebied van digitale geletterdheid?
7. Hoe werken bibliotheken samen met andere partners om digitale geletterdheid te bevorderen?
8. Wat hebben bibliotheken nodig om hun aanbod op het gebied van digitale geletterdheid te verbeteren?

1.2 Methode van onderzoek

Om antwoord te krijgen op deze onderzoeksvragen hebben we gekozen voor deskresearch als methode van onderzoek, aangevuld met gesprekken met een aantal stakeholders van zowel binnen als buiten het bibliotheeknetwerk.

1.3 Gesprekken met stakeholders

Om de bevindingen en conclusies met betrekking tot de onderzoeksvragen te toetsen zijn aanvullende interviews gehouden met experts op het gebied van digitale geletterdheid en bibliotheken. Waar relevant zijn quotes van deze interviews verwerkt in het rapport om uitspraken, resultaten en/of conclusies te verduidelijken. De geïnterviewde experts zijn:

- Jenya Krul: programmamanager Innovatie en Educatie bij Stichting FutureNL
- Olaf de Groot: specialist ICT en digitaal leren bij OinO-advies (Ondernemers in Onderwijs)
- Jan Wubbe Hiskes: medewerker front-office en programmering van Bibliotheek Gouda
- Kim Kokkelink: mediacoach bij van Bibliotheek Aanzet

1.4 Discussie

In dit onderzoek hebben wij getracht een antwoord te geven op de hoofdvraag 'hoe is het gesteld met de digitale geletterdheid in Zuid-Holland in relatie tot het bibliotheeknetwerk?'. Om deze vraag te onderzoeken, hebben we op verschillende manieren informatie vergaard.

Allereerst hebben we verschillende publicaties gebruikt die een belangrijke rol spelen in het debat rond digitale geletterdheid. Deze publicaties zijn onder andere onderzoeken, rapportages, handboeken, discussienota's en visiestukken van betrokken partijen. Deze publicaties zijn ingezet om het theoretisch kader van dit onderzoek te schetsen. De door ons geschreven rapportage kan zo een waardevolle aanvulling zijn op het debat dat binnen het bibliotheeknetwerk gevoerd wordt over het belang van digitale geletterdheid en de rol die de bibliotheek hierin wel of niet dient te spelen. De publicaties waarnaar verwezen wordt, zijn verzameld in de bronnenlijst.

Naast de geschreven publicaties hebben wij ook de websites van de bibliotheken in Zuid-Holland geraadpleegd om in kaart te kunnen brengen welke activiteiten er plaatsvinden op het gebied van digitale geletterdheid, op welke doelgroepen zij zich richten en met welke partners zij samenwerken.

1.5 Disclaimer

Een deel van de verzamelde informatie over activiteiten door bibliotheken op het gebied van digitale geletterdheid is afkomstig van websites van bibliotheken. Tijdens dit proces hebben we gemerkt dat de benodigde informatie soms lastig te achterhalen is via deze websites. Zo veel mogelijk informatie over het programma en aanbod is vergaard uit de agenda's van de bibliotheken. Wij zijn ons ervan bewust dat een agenda een momentopname is en wellicht niet representatief is voor het aanbod over een langere periode. Daarom hebben wij ook gekeken naar activiteiten in het verleden en folders, flyers en webpagina's waarop het aanbod beschreven is.

De meeste bibliotheken hebben niet expliciet op hun website staan met welke partners zij samenwerken. Om dit te achterhalen, hebben wij bij alle agenda-items gekeken of dit in samenwerking plaatsvindt met een partner. Ook hebben wij hiervoor de over-ons-pagina's, jaarverslagen en bedrijfsplannen bekeken. Daarnaast hebben wij de websites van alle partnerorganisaties doorzocht om daar nog meer informatie te vinden.

Hoewel wij ons uiterste best hebben gedaan om in dit onderzoek een zo compleet mogelijk overzicht te geven, bestaat de kans dat er informatie ontbreekt. Om een nog completer en gedetailleerder overzicht te kunnen geven, zouden alle bibliotheken in Zuid-Holland persoonlijk moeten worden benaderd en ondervraagd. Op basis van die gegevens zou dit onderzoek uitgebreid kunnen worden. Daar was in dit onderzoek geen ruimte voor. Wel hebben wij onze bevindingen en conclusie voorgelegd aan een aantal stakeholders om te toetsen.

2. Wat verstaan we onder digitale geletterdheid?

2.1 Inleiding

Media-educatie, het leren omgaan met media, is niet nieuw. Al sinds mensenheugenis zijn er kranten, radio- en televisieprogramma's die de mediaconsument aan zich willen binden met hun versie van het nieuws. Het is daarom altijd al belangrijk geweest om nieuws en nieuwsbronnen verantwoordelijk en kritisch te benaderen. Bijvoorbeeld door te leren dat er altijd een aanbieder achter media zit, die een bepaalde boodschap wil overbrengen op de kijkers, luisteraars of lezers en daarbij keuzes maakt wat wel en niet verteld wordt. Ook met de 'online' bronnen op het internet leren we hoe men hiermee om moet gaan, net als bij de 'traditionele' bronnen. De kern van media-educatie is daarmee niets nieuws, maar de vaardigheden die hierbij komen kijken, zijn wel veranderd.

Sinds de opkomst van personal computers in de jaren tachtig, gevolgd door de snelle groei van het aantal aansluitingen op het internet, is de term media-educatie uitgebreid met alle media die nu 'online' beschikbaar is. Het doel van media-educatie is wel hetzelfde gebleven, namelijk gebruikers kritisch laten nadenken over de volgende vragen: wie is de afzender van dit bericht, welke boodschap wordt er geprobeerd over te brengen en waarom?

Maar omdat veel media nu dus online is, komen er digitale vaardigheden bij kijken. Om online media te kunnen raadplegen, moet je je eerst in een online omgeving bevinden, bijvoorbeeld via je computer, tablet of telefoon. Om dit voor elkaar te krijgen, zijn er ICT-basisvaardigheden nodig. Online bronnen nemen andere vormen aan dan offline bronnen en door het open karakter van het internet zijn ze niet allemaal even betrouwbaar. Waar je eerst moest weten hoe je iets op moest zoeken in een encyclopedie, gebeurt dat nu via een online zoekmachine. Je moet een zoekvraag formuleren die deze zoekmachine snapt (informatie-vaardigheden) en gevonden resultaten moeten beoordeeld worden op betrouwbaarheid. Problemen worden steeds complexer en via computational thinking leren we deze grote problemen op te knippen in behapbare deelproblemen.

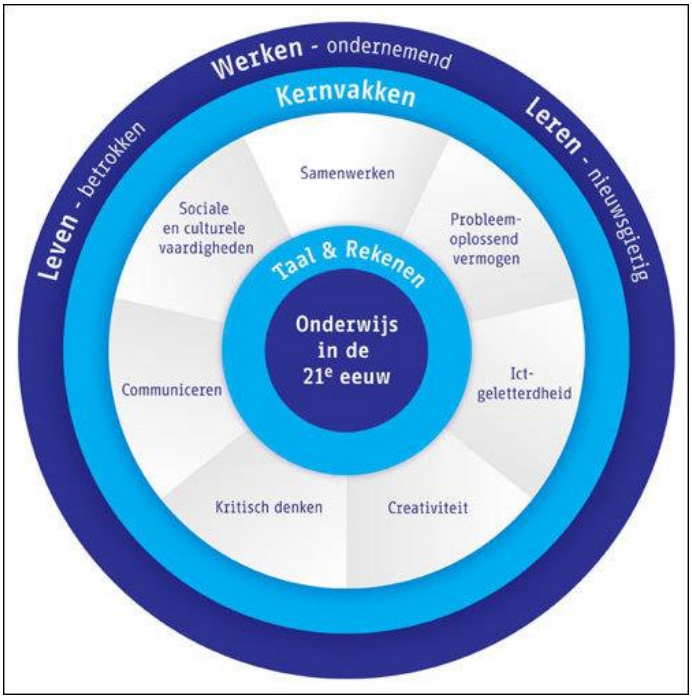

Model Kennisnet 2010

De term 'digitale geletterdheid' is dus niet van de ene op de andere dag ontstaan, maar heeft een evolutie doorlopen van 'media-educatie' naar 'mediawijsheid' naar 'digitale geletterdheid'. In deze evolutie liggen ook de veranderingen verscholen die ons medialandschap de afgelopen decennia heeft ondergaan, en de manier waarop deze veranderingen van invloed zijn geweest op ons mediagebruik.

2.2 Media-educatie en Mediawijsheid

In 1996 bracht de Raad voor Cultuur ongevraagd advies uit aan de overheid rond dit thema. De Raad zag "media-educatie als een essentiële voorwaarde voor de verdere ontwikkeling van de 'kennis- en communicatiemaatschappij'".

De maatschappelijke betekenis van media, de wijze waarop deze mede vormgeven aan samenleving, cultuur en economie, vereisten, in de ogen van de Raad, dat kinderen de kennis en vaardigheden moeten bezitten om te kunnen omgaan met elektronische media waarin tekst, beeld en audiovisuele middelen geïntegreerd zijn[1]. Uiteindelijk vond men deze term te passief, omdat het zich alleen richtte op begrip en inzicht. Het was te defensief omdat het werd ingezet als bescherming tegen negatieve invloeden van de media, en de focus was alleen op formeel onderwijs.
Vandaar dat de Raad voor Cultuur in 2005 nogmaals met een ongevraagd advies[2] kwam waarin de term 'mediawijsheid' werd geïntroduceerd. Voor deze nieuwe term werd de volgende definitie geformuleerd:
"Mediawijsheid duidt op het geheel van kennis, vaardigheden en mentaliteit waarmee burgers zich bewust, kritisch en actief kunnen bewegen in een complexe, veranderlijke en fundamenteel gemedialiseerde wereld."

Mediawijsheid richtte zich hiermee niet meer alleen op onderwijs maar ook op zorg, politiek en veiligheid. Alle burgers moeten leren omgaan met media zelf, en participeren in het maatschappelijke proces. Daarnaast werd het zelf produceren van media-inhoud en de eigen houding en mentaliteit ten opzichte van media belangrijk. Om de burger meer mediawijs te laten worden adviseerde de Raad om 'mediacoaches' aan te stellen. Niet alleen op scholen maar ook in bibliotheken. Deze mediacoaches moeten fungeren als de spreekwoordelijke spin in het web tussen scholen, bibliotheken en andere buitenschoolse partijen en begeleiding en inspiratie bieden op het gebied van mediawijsheid.

De komst van de term 'mediawijsheid' betekende niet dat 'media-educatie' werd uitgesloten. Integendeel: door zijn ruimere blik werd 'media-educatie' door 'mediawijsheid' ingesloten. Media-educatie werd nu gezien als een proces van kennisoverdracht dat zou leiden tot competenties die gezamenlijk tot (media)wijsheid kunnen leiden.

2.3 Digitale geletterdheid

In 2016 werd door Kennisnet en SLO (nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling) de term 'digitale geletterdheid' gebruikt als onderdeel van een breder model met 21ste eeuwse vaardigheden. Hieraan voorafgaand had Kennisnet door de Universiteit Twente onderzoek laten doen naar definitie, implementatie en evaluatie van de 21ste eeuwse vaardigheden door een aantal modellen te laten analyseren van verschillende landen en internationale organisaties[3]. Op basis daarvan hebben ze hun eigen model ontwikkeld. De 21ste eeuwse vaardigheden is een set van vaardigheden die leerlingen nodig hebben om succesvol deel te kunnen nemen in de maatschappij van de toekomst. Van deze elf vaardigheden vormen de onderstaande vier vaardigheden gezamenlijk de term 'digitale geletterdheid':

1. Mediawijsheid
2. Computational thinking
3. ICT-basisvaardigheden
4. Informatievaardigheden.

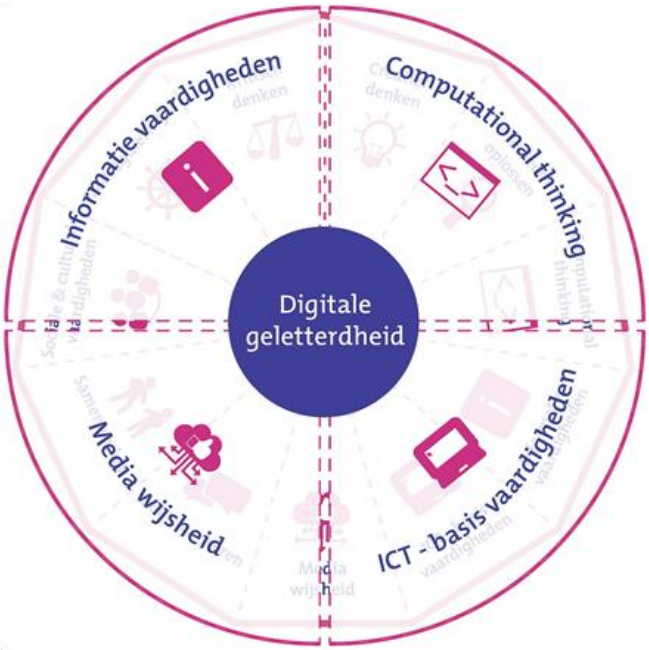

Model Kennisnet/SLO 2016

Ondanks dat Kennisnet en SLO organisaties zijn die zich richten op het onderwijs is dit model niet specifiek voor het onderwijs gemaakt. De vaardigheden die in dit model worden genoemd zijn belangrijk voor digitaal burgerschap en jezelf verhouden tot technologie. Daarom is het model voor bibliotheken makkelijk te vertalen naar een bredere doelgroep.

Kennisnet/SLO was van mening dat door toenemende digitalisering van de maatschappij de term 'mediawijsheid' de lading niet meer helemaal dekte. Niet alleen de media zijn gedigitaliseerd, maar eigenlijk alles om ons heen wordt digitaal (of is dat al)[4]. Mediawijsheid is dus niet meer los te zien van andere digitale vaardigheden. Ze hangen onlosmakelijk met elkaar samen. Hierdoor herhaalt de geschiedenis zich weer en wordt door de verruiming van de scope 'mediawijsheid' ingesloten door 'digitale geletterdheid'.

2.4 Verschillende definities

Op landelijk niveau zijn er meerdere partijen die zich bezighouden met dit onderwerp. De partijen die voor de bibliotheken in Zuid-Holland relevant zijn hanteren de volgende definities.

<u>Kennisnet/ SLO (gericht op onderwijs)[5]</u>

Digitale geletterdheid is van belang voor leerlingen om toegang te krijgen tot informatie, om actief te kunnen deelnemen aan de hedendaagse (kennis)maatschappij én aan de toekomstige maatschappij. Leerlingen zijn digitaal geletterd als ze overweg kunnen met en inzicht verkrijgen in ICT, digitale media en andere technologieën die hiervoor nodig zijn.

Mediawijsheid	Kennis, vaardigheden en mentaliteit die nodig zijn om bewust, kritisch en actief om te gaan met media.
Computational thinking	Problemen op een zodanige manier formuleren dat het mogelijk wordt om een computer of ander digitaal gereedschap te gebruiken om het probleem op te lossen.
ICT-basisvaardigheden	Basisbegrip van ICT, met name de instrumentele vaardigheden ('knoppendrukken'), zoals omgaan met standaard-software en veilig kunnen internetten.
Informatievaardigheden	Je kunt een informatiebehoefte signaleren en analyseren, en op basis hiervan relevante informatie zoeken, selecteren, verwerken en gebruiken.

Mediawijzer.net (gericht op kinderen/jongeren)[6]

Mediawijsheid	Mediawijsheid is de verzameling competenties die je nodig hebt om actief én bewust te kunnen deelnemen aan de mediasamenleving. Het gaat dan niet om technische vaardigheden, maar vooral om competenties als informatieverwerking, begrip, zelfinzicht (reflectie) en het vermogen om door het inzetten van media problemen zelfstandig op te lossen of nieuwe creatieve toepassingen te ontwikkelen.
Computational thinking	Het zelf kunnen aansturen van computers en computergestuurde apparaten zodat een computer kan helpen bij het vinden van oplossingen, het analyseren en logisch organiseren van gegevens en het (her)formuleren van problemen en zoekvragen.
ICT-basisvaardigheden	*Wordt geen definitie voor gegeven.*
Informatievaardigheden	Vaardigheden die helpen bij het zoeken, vinden, beoordelen en verwerken van informatie. Offline en online.

Als uitgangspunt voor het formuleren van deze definities is Mediawijzer.net uitgegaan van de definitie die in 2005 door de Raad voor Cultuur is opgesteld. Deze definitie hebben zij verder uitgewerkt in onderstaand competentiemodel:

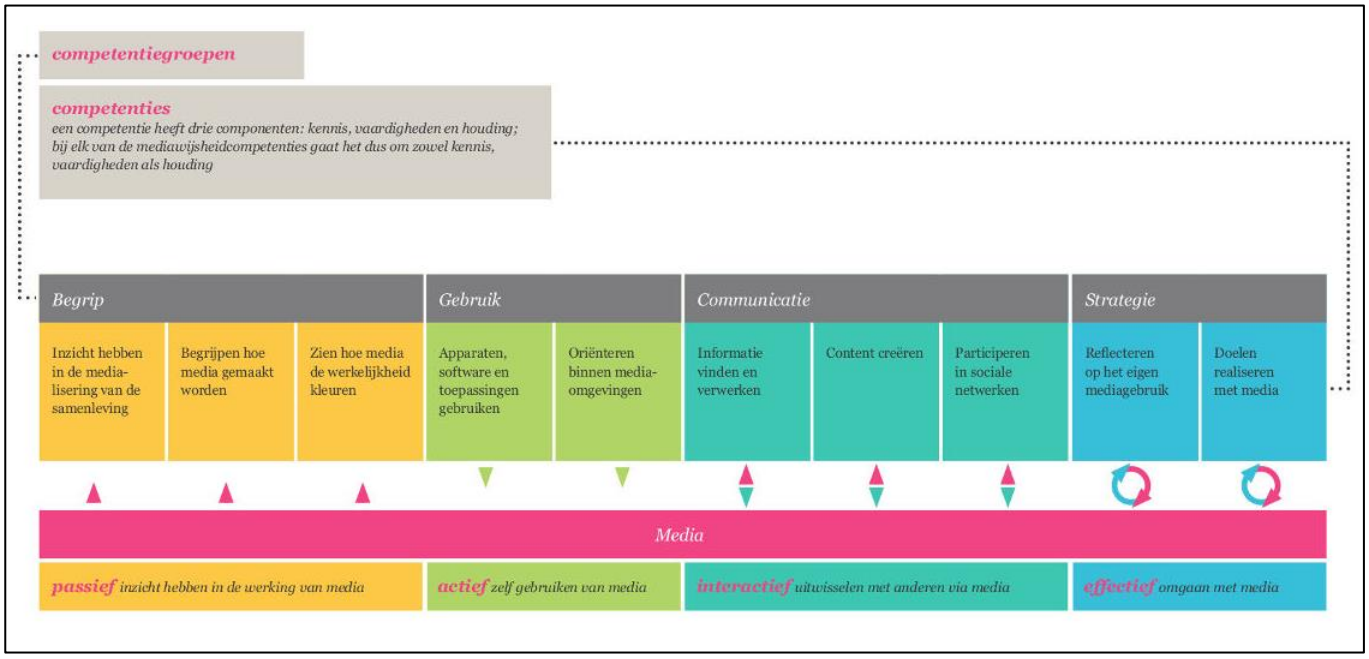

Competentiemodel Mediawijzer.net (https://www.mediawijzer.net/van-mediawijzer-net/competentiemodel/)

Curriculum.nu (gericht op PO/VO-leerlingen)[7]

Mediawijsheid	Is door de Raad van Cultuur gedefinieerd als “het geheel van kennis, vaardigheden en mentaliteit waarmee burgers zich bewust, kritisch en actief kunnen bewegen in een complexe, veranderlijke en fundamenteel gemedialiseerde wereld.” In het kader van digitale geletterdheid gaat het om het gebruik van media waarbij digitale technologie toegepast wordt.
Computational thinking	Het procesmatig (her)formuleren van problemen op een zodanige manier dat het mogelijk wordt om met digitale technologie het probleem op te lossen.
ICT-basisvaardigheden	De kennis en vaardigheden die nodig zijn om de werking van computers en netwerken te begrijpen.
Informatievaardigheden	Het scherp kunnen formuleren van een informatievraag, het zoeken en vinden van bronnen waarin antwoorden op de informatievraag te vinden zijn, het analyseren van die bronnen, het selecteren van bruikbare informatie en het verwerken ervan. In de context van digitale geletterdheid gaat het om het gebruik van digitale middelen bij het proces van informatieverwerving, -verwerking en –verstrekking.

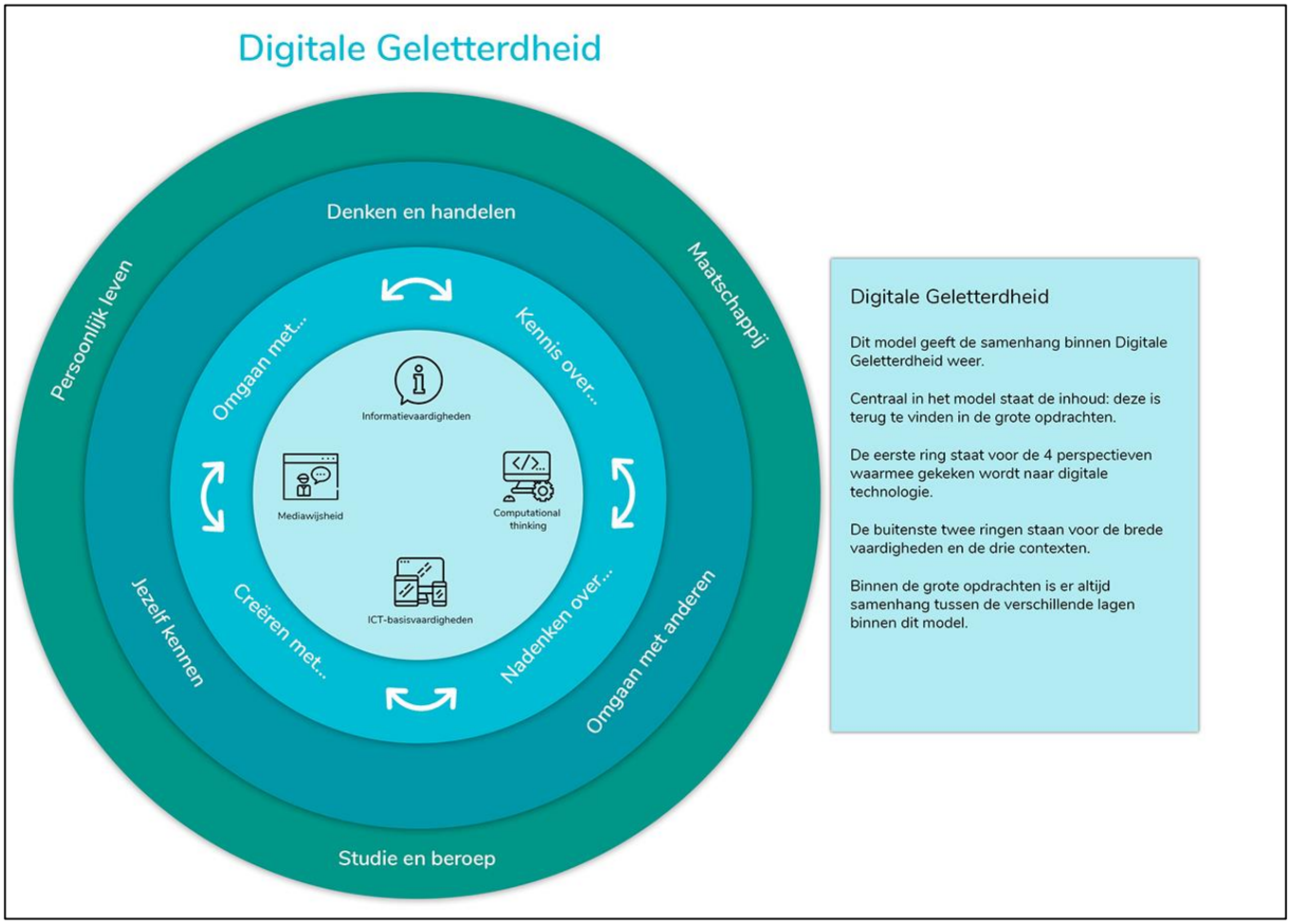

Model Curriculum.nu

<u>Koninklijke Bibliotheek (KB)</u>

De Koninklijke Bibliotheek heeft voor de vier vaardigheden, die samen 'digitale geletterdheid' vormen geen aparte definities geformuleerd. In hun visiedocument "Mediawijsheid en de openbare bibliotheek: visie mediawijsheid 2016-2018"[8] wordt de definitie van de Raad van Cultuur en Mediawijzer.net gehanteerd:

"Mediawijsheid is het geheel van kennis, vaardigheden en mentaliteit waarmee burgers zich bewust, kritisch en actief kunnen bewegen in een complexe, veranderlijke en fundamenteel gemedialiseerde wereld. Door Mediawijzer.net vereenvoudigd tot: de verzameling competenties die je nodig hebt om actief en bewust deel te kunnen nemen aan de mediasamenleving."

Omdat de beleidsperiode van dit visiedocument afloopt is de KB momenteel bezig om een nieuwe, algemene visie op 'digitale geletterdheid' te formuleren voor de bibliotheeksector. Deze visie zal zich gaan richten op de eindgebruikers van de bibliotheek, waarbij de eindgebruiker iedereen kan zijn: jeugd, jongeren, onderwijs, volwassenen etc.

2.5 Conclusie

‘Mediawijsheid’ werd vaak als een container begrip gebruikt, en met ‘digitale geletterdheid’ is dat niet anders. Het enige verschil is dat er vier vaardigheden aan de term zijn toegevoegd waardoor het in de praktijk vaak lastig is om te bepalen in welk vak van die grote container een programma of activiteit thuishoort. Daarnaast is er ook nog overlap bij de leerdoelen die SLO per vaardigheid heeft omschreven. Sommige leerdoelen komen namelijk terug bij meerdere vaardigheden. Bijvoorbeeld het beoordelen van bronnen en informatie: hoort dat bij ‘informatievaardigheden’ of ‘mediawijsheid’? Daar lopen de meningen zeer over uiteen. Hierdoor is er ook nog veel spraakverwarring over de verschillende termen. Zowel in gesprek met bibliothecarissen als in vakliteratuur. Bij de leerdoelen die SLO per vaardigheid heeft omschreven komen sommige leerdoelen ook terug bij meerdere vaardigheden.

Wel kunnen we concluderen dat het model van Kennisnet/SLO momenteel leidend is bij de bibliotheken in Zuid-Holland. Ondanks dat de termen door elkaar worden gebruikt is het model terug te vinden bij vrijwel alle bibliotheken. De vaardigheden die in dit model worden genoemd zijn belangrijk voor digitaal burgerschap en jezelf verhouden tot technologie. Om deze redenen hanteren wij in dit onderzoek de definitie zoals geformuleerd door Kennisnet/SLO.

“De vier pijlers binnen digitale geletterdheid zijn niet los van elkaar te zien. Er is altijd sprake van een soort ‘collateral learning’. Zo gaat computational niet alleen over codes kloppen op een computer, maar ook over het bereiken van een doel via een zelfgemaakt stappenplan. Wat weer van pas komt bij het maken van een werkstuk, waar het een overlap kent met informatievaardigheden.”

Jenya Krul, Stichting FutureNL

3. Waarom is digitale geletterdheid belangrijk voor de inwoners van Zuid-Holland?

3.1 Inleiding

Dat de samenleving in de afgelopen decennia veranderd is, zal niemand ontkennen. Met de komst van het internet, spelen digitale middelen een centrale rol in de maatschappij en daarmee bij de burgers. De digitalisering brengt met zich mee dat mensen nieuwe vaardigheden moeten ontwikkelen om nu en in de toekomst een zelfredzame burger te kunnen zijn. Deze benodigde vaardigheden vallen onder de term digitale geletterdheid, zoals uitgebreid beschreven in hoofdstuk 2.

3.2 Het belang van digitale geletterdheid

We kunnen het belang van digitale geletterdheid opdelen in twee soorten belangen: het belang op dit moment en in de toekomst

<u>Het belang op dit moment</u>

Op dit moment is de samenleving al zodanig gedigitaliseerd dat men er eigenlijk niet meer aan ontkomt om online te moeten gaan. Denk bijvoorbeeld maar aan de digitale overheid waar je online al je zaken moet regelen. Hierdoor is het belang van informatievaardigheden en ICT-basisvaardigheden toegenomen. Hoewel het belang hiervan wordt ingezien, blijkt uit verschillende onderzoeken dat veel mensen, zowel jong als oud, nog onvoldoende over deze vaardigheden beschikken[9, 10]. Bij ouderen schort het vaak aan ICT-basisvaardigheden om hier mee om te kunnen gaan. Kinderen en jongeren kunnen juist makkelijker overweg met de verschillende devices, maar blijken inhoudelijk tekort te komen. Zij zijn niet voldoende in staat om informatie te zoeken, selecteren en evalueren en om digitale media in te zetten voor persoonlijke ontwikkeling.

Wat opvalt is dat de mate van digitaal geletterd zijn, heel diffuus is en dat er nauwelijks zwart-wit een grens getrokken kan worden tussen het wel en niet digitaal geletterd zijn. Veel mensen zijn actief op internet of hun smartphone/tablet en zijn goed in een beperkt aantal apps/toepassingen. Dit is een belangrijk uitgangspunt bij de ontwikkeling van digitale vaardigheden. Enkel gebruik van devices is echter geen bewijs dat het goed gesteld is met iemands digitale vaardigheden, dat kan immers ook zonder mediawijsheid, informatievaardigheden of computational thinking.

Naast ICT-basisvaardigheden zijn ook de andere digitale vaardigheden op dit moment van groot belang. De gedigitaliseerde en gemedialiseerde samenleving brengt namelijk ontwikkelingen teweeg waar iedere burger dagelijks mee te maken heeft. Denk hierbij bijvoorbeeld aan de grote impact die sociale media heeft in de levens van mensen. Naast een offline identiteit heeft bijna iedereen inmiddels ook een online identiteit waarmee men zich op het internet begeeft. De ‘regels’ online zijn anders dan in de offline wereld en mensen gedragen zich er dan ook anders. Een voorbeeld is cyberpesten dat veel voorkomt. Ook dragen sociale media bij aan het zelfbeeld en de ontwikkeling van kinderen en jongeren. Uit verschillende onderzoeken blijkt dat dit vaak ook schadelijke effecten heeft[11]. Daarnaast komen er ook onderwerpen zoals filter bubbels, phishing, data mining, fake news en privacy kijken bij de online samenleving. Omdat deze onderwerpen aan de orde van de dag zijn, moeten we zorgen dat mensen op een veilige en verantwoorde manier hiermee om kunnen gaan. Hiervoor is het nodig dat met name de mediawijsheid en informatievaardigheden van burgers beter ontwikkeld worden.

Een recent onderzoek van Mediawijzer.net uit 2018 stelt dat 42% van de Nederlanders van 18 jaar of ouder niet of in beperkte mate mediawijs is[25]. En alhoewel in 2018 96,5% van de Nederlanders (vanaf 12 jaar) toegang tot internet heeft blijkt dus dat een groot deel hiervan onvoldoende digitaal mee kan komen[26].
En dat terwijl de digitalisering van informatie en dienstverlening met rasse schreden voortzet. Overheden, financiële instellingen, hulpinstanties etc. digitaliseren steeds meer hun diensten en brengen de fysieke loketten terug en vervangen deze door digitale varianten. Informatie wordt steeds vaker niet meer als papier uitgebracht en discussies en conversaties spelen zich steeds vaker online af. Burgers verenigen zich online, drijven er hun handel, werken er samen, delen, scheppen nieuwe creaties en scherpen er hun geest. Om mee te kunnen doen is men steeds meer aangewezen op digitale middelen en kanalen.

Daarnaast zetten de technische ontwikkelingen de manier waarop we de zaken altijd gedaan hebben steeds sneller op zijn kop. Robotisering, virtual reality, slimme communicatie en apparaten, algoritmes en kunstmatige intelligentie worden steeds normaler. Nemen we deze ontwikkelingen voor lief of verdiepen we ons in de werking, zodat we beter snappen waarom dingen gaan zoals ze gaan? Voor kinderen en volwassenen wordt het steeds belangrijker dat zij de essentie van computertechnologie begrijpen, dat ze snappen hoe computers worden geprogrammeerd, hardware wordt gemaakt en hoe je met techniek problemen kunt oplossen. Deze digitale vaardigheden nemen daarom een steeds belangrijkere plaats in naast lees-, schrijf- en rekenvaardigheden.

Er is veel werk aan de winkel om het niveau van jong en oud, en alles daartussen op alle gebieden bij te spijkeren. Veel mensen ervaren geen problemen op dit moment, maar met oprekkende digitale diensten die steeds meer van de gebruikers vragen is dit wel in zicht. Bijna iedereen is wel gebaat bij extra aandacht voor mediawijsheid en informatievaardigheden in een wereld doordrenkt door fakenews en social mediabronnen.

Het belang in de toekomst

Naast dat burgers op dit moment digitale vaardigheden nodig hebben om deel te kunnen nemen aan de samenleving, zijn er ook andere vaardigheden die in de toekomst steeds belangrijker zullen worden. In hoofdstuk 2 werden deze vaardigheden al genoemd onder 21ste eeuwse vaardigheden, naast de vier vaardigheden die gezamenlijk digitale geletterdheid vormen.

Een belangrijke reden waarom bepaalde digitale vaardigheden nu moeten worden getraind, is om te zorgen dat kinderen en jongeren straks beschikken over vaardigheden die nodig zullen zijn voor digitaal burgerschap en zichzelf te verhouden tot technologie. Verder moeten ze ook voorbereid zijn op de arbeidsmarkt van dat moment. Er zullen nieuwe banen bijkomen die vragen om digitale vaardigheden zoals computational thinking en ook bestaande banen zullen vrijwel altijd een digitaal component bevatten[12]. Om ze hierop voor te bereiden, is het belangrijk om nu de digitale geletterdheid van kinderen en jongeren verder te ontwikkelen. Olaf de Groot (OinO-advies) gaf aan dat het heel moeilijk is om je voor te bereiden op een baan die niet bestaat. Daarom is het des te belangrijker om ook de meer generieke vaardigheden aan te leren als voorbereiding op de toekomst. Alle andere 21ste eeuwse vaardigheden zijn daarbij belangrijk, naast de vier digitale geletterdheid vaardigheden, omdat kinderen en jongeren daardoor in staat zullen zijn om zich snel en flexibel nieuwe vaardigheden eigen te maken, om hiermee te kunnen blijven inspelen op de nieuwe vragen en eisen die de continu veranderende samenleving aan hen stelt.

> *"Het perspectief van digitale geletterdheid mag niet alleen economisch zijn. Digitaal burgerschap en je houding t.o.v. technologie is vooral belangrijk. Pas in de tweede plaats het vinden van een baan."*
>
> Olaf de Groot, OinO-advies

Daarnaast is het heel belangrijk om te zorgen dat alle burgers vanaf nu mee blijven gaan in de digitale ontwikkelingen van nu. De digitaal vaardige burger van vandaag loopt een risico in de toekomst een digibeet te worden. We hebben te maken met een oprekkende grens voor laag (digitaal) geletterden. Door alle burgers nu mee te nemen in de ontwikkelingen, kunnen zij hun kennis up-to-date houden en vallen ze in de toekomst niet buiten de boot.

3.3 Het belang van digitale geletterdheid voor de inwoners van Zuid-Holland

In de vorige paragraaf was te lezen waarom digitale geletterdheid nu en in de toekomst belangrijk is voor Nederlanders. Het belang voor de inwoners van Zuid-Holland is daarin niet anders. Ook zij hebben in de breedte moeite met ICT-basisvaardigheden, fake news, informatievaardigheden, lopen risico door phishing en missen programmeer skills. Echter, er zijn bepaalde risicogroepen die in Zuid-Holland sterk vertegenwoordigd zijn en waarvan we weten dat hun digitale geletterdheid laag is en dat daar problemen mee gaan ontstaan in de toekomst. Hier gaan we in hoofdstuk 4 dieper op in.

3.4 Conclusie

Het belang van digitale geletterdheid is groot en nog groeiende gezien de snelle ontwikkelingen van onze gedigitaliseerde en gemedialiseerde samenleving. Het is enerzijds belangrijk om mensen nu aan te haken om zelfredzaam te worden/blijven, maar ook om ze klaar te stomen voor de snel veranderende en verder digitaliserende wereld van morgen. Daarin kunnen informatievaardigheden, mediawijsheid, ICT-basisvaardigheden en computational thinking niet ontbreken.

Er wordt al snel gewezen naar kwetsbare doelgroepen, zoals de 700.000 laaggeletterden in Zuid-Holland, als het aankomt op het aanleren van digitale geletterdheid, maar ook minder kwetsbare groepen hebben vaak moeite met onderwerpen als het herkennen van fake news, informatievaardigheden en mediawijsheid in brede zin. Als we als samenleving streven naar zelfredzame burgers, die volwaardig kunnen mee doen in de toekomst, is het belang van digitale geletterdheid enorm.

4. Hoe is het gesteld met de digitale geletterdheid in Zuid-Holland?

4.1 Inleiding

Een eenduidig beeld van hoe het gesteld is met de digitale geletterdheid van de inwoners in Zuid-Holland is lastig te geven. Hier is namelijk geen specifiek onderzoek naar gedaan. Wel is er op landelijk niveau onderzoek verricht. Deze onderzoeken geven een goed beeld van de digitale geletterdheid van de inwoners van Nederland. Voor deze rapportage hebben wij ervoor gekozen om het algemene beeld van Nederland ook te gebruiken voor de inwoners van Zuid-Holland. Ondanks dat sommige doelgroepen meer of minder vertegenwoordigd zijn in de provincie, ten opzichte van Nederland als geheel, gaan wij op basis van onze ervaringen bij bibliotheken ervan uit dat dit algemene beeld van Nederland ook geldt voor de inwoners van Zuid-Holland.

In de volgende twee paragrafen belichten we twee specifieke onderzoeken die inzicht geven in hoe het gesteld is met de digitale geletterdheid voor een breed volwassen publiek en de jeugd in de leeftijdscategorie van 10 t/m 18 jaar. Hiermee kunnen we een goed beeld krijgen van alle inwoners vanaf tien jaar en ouder in Nederland. Waar mogelijk wordt dit toegespitst op Zuid-Holland.

4.2 Digitale geletterdheid in Nederland en Zuid-Holland onder volwassenen

<u>ICT-basisvaardigheden</u>

In de themapublicatie 'digitale basisvaardigheden' van Probiblio[14] wordt er in hoofdstuk drie, met behulp van CBS-cijfers[15], onderbouwd hoe het gesteld is met de digitale vaardigheden van volwassenen in Nederland. Het CBS heeft door middel van een landelijke enquête aan Nederlanders van 12 jaar en ouder gevraagd welke ICT-activiteiten zij recent hebben uitgevoerd. Op basis hiervan zijn er door het CBS indicatoren samengesteld die de digitale vaardigheden van de bevolking in kaart brengen.

Uit de resultaten van dit onderzoek is gebleken dat digitale vaardigheden relatief het minste ontwikkeld zijn onder mensen met een laag onderwijsniveau, 65-plussers en niet-werkenden. Kennis uit de praktijk leert dat de combinatie van de kenmerken hogere leeftijd, lager opgeleid en migratie-achtergrond de meest kwetsbare groep oplevert als het gaat om gebrek aan digitale vaardigheden. Ook laaggeletterdheid is een belangrijke voorspeller van digitale laaggeletterdheid (hoe kun je bijvoorbeeld ICT-basisvaardigheden toepassen als je de taal niet goed begrijpt).

Daarnaast worden de volgende indicatoren genoemd die signalen kunnen zijn voor minder digitale vaardigheden:
- geen gebruik van internet
- geen internet thuis
- geen mobiel internet
- geen internetbankieren
- niet actief op sociale media
- niet e-shoppen
- geen gebruik e-overheid

Als we kijken naar bovenstaand onderzoek en de situatie in Zuid-Holland dan zien we dat in Zuid-Holland twee risicogroepen oververtegenwoordigd zijn ten opzichte van Nederland als geheel: werklozen en mensen met een migratie-achtergrond. Ook wonen er veel laaggeletterden in Zuid-Holland.

Als we kijken naar de bevindingen in onze themarapportage laaggeletterdheid (2018) dan zien we dat de provincie Zuid-Holland de meeste inwoners van alle provincies in Nederland telt en daarnaast een hoger dan gemiddeld percentage laaggeletterden heeft. Er is daarmee een grote groep laaggeletterden in Zuid-Holland: ca. 700.000.

Mediawijsheid, informatievaardigheden en computational thinking

De bovenstaande doelgroepen (werklozen, migratie-achtergrond, laaggeletterden) hebben een verhoogd risico op lage digitale geletterdheid over de gehele linie, die vaak als eerste herkend wordt door lage ICT-basisvaardigheden. Echter, de groep burgers die moeite heeft met de andere vaardigheden die vallen onder digitale geletterdheid (mediawijsheid, informatievaardigheden en computational thinking), los van ICT-basisvaardigheden, is nog veel groter dan bovenstaande doelgroepen. Zo komen zelfredzame burgers of jeugd die fake news als waar ervaren, onvoldoende aandacht hebben voor privacy, geen goede zoekvraag kunnen formuleren en/of onvoldoende reclame weten te herkennen veel voor in Nederland. Echter, vaak worden de eigen vaardigheden, met name door de jeugd, hoger ingeschat dan dat ze in werkelijkheid zijn en is men zich hier dus niet goed van bewust[18].

Daarnaast wijst het in hoofdstuk 3 aangehaalde onderzoek van mediawijzer.net over mediawijsheid uit dat 42% van de volwassenen in Nederland over onvoldoende mediawijsheid vaardigheden beschikt[19]. Dat zijn rond de 5,6 miljoen Nederlanders die over onvoldoende mediawijze vaardigheden beschikken om zich voldoende staande te houden in de gemedialiseerde samenleving. Volgens ditzelfde onderzoek is dit percentage voor Zuid-Holland bijna gelijk aan Nederland met 40%. Dit komt neer op ruim 1,1 miljoen volwassenen in Zuid-Holland.

Al bij al is duidelijk dat een grote groep burgers onvoldoende beschikt over mediawijsheid, informatievaardigheden en computational thinking. Zowel in Nederland als in Zuid-Holland.

4.3 Digitale geletterdheid onder kinderen en jongeren in Nederland en Zuid-Holland

Eind 2016 is er door Kennisnet onderzoek gedaan over hoe de jeugd omgaat met digitale media[21]. Dit onderzoek is gehouden onder kinderen/jongeren van 10 t/m 18 jaar in heel Nederland. Hierdoor zijn de uitkomsten niet specifiek representatief voor de provincie Zuid-Holland. Echter, wij gaan op basis van onze ervaringen bij bibliotheken ervan uit dat dit algemene beeld van Nederland ook geldt voor de jeugd van Zuid-Holland. Bovendien is het belangrijk om bewust te zijn van het feit dat in Zuid-Holland absoluut gezien de meeste kinderen en jongeren van alle provincies in Nederland wonen[20].

Uit het onderzoek blijkt dat kinderen en jongeren geen homogene generatie vormen als het gaat om mediagebruik. Er zijn namelijk grote verschillen in het doel waarvoor ze digitale media inzetten, waardoor we niet automatisch kunnen spreken van een ‘digitale generatie’. Uiteraard is voor deze doelgroep digitale technologie de normaalste zaak van de wereld, maar technologie is niet voor alles de oplossing. Informatie opzoeken doen ze het liefste via internet, maar bij het lezen van lange teksten en boeken gaat de voorkeur uit naar papier. Je zou ze daarom ‘gemengde’ of functionele gebruikers kunnen noemen.

Wat de jongeren gemeen hebben is het vertrouwen in hun eigen digitale kunnen. Echter, uit een praktische toets die werd afgenomen tijdens het onderzoek blijkt dat dit beeld niet klopt. Deze toets was vooral gericht op de digitale ‘informatievaardigheden’ (verzamelen, beoordelen, verwerken en presenteren van informatie). De resultaten lieten zien dat de jongeren van verschillende onderwijsniveaus (van laag tot hoog) niet kritisch zijn tegenover de informatie die zij vinden op het internet, en ook niet goed weten hoe ze de gevonden informatie moeten beoordelen op betrouwbaarheid.

Een andere belangrijke uitkomst van bovenstaand onderzoek is dat het onderwijs (bovenbouw PO en VO) op dit moment nauwelijks een rol speelt in het bijdragen aan digitale geletterdheid. Het grootste deel van de respondenten gaf namelijk aan dat ze digitale vaardigheden opdoen in hun vrije tijd. Daarnaast zijn ook het opleidingsniveau van de ouders en het gezinsinkomen belangrijke factoren of jongeren wel of niet digitaal geletterd zijn. Als je bovenstaande twee uitkomsten bij elkaar optelt lijkt het erop dat inspanningen van scholen op het gebied van digitale geletterdheid tot dusver beperkt van invloed zijn. Het is daarom aan te bevelen om tussen de thuissituatie en school een wisselwerking op gang te brengen om de digitale vaardigheden van de jongeren te kunnen vergroten. Remco Pijpers, strategisch adviseur digitale geletterdheid bij Kennisnet, geeft aan dat dit lastig is omdat je als school niet de verschillen in het opleidingsniveau van ouders kunt wegnemen. Maar je kan als school wel meer doen binnen je eigen curriculum. Door het werk van Curriculum.nu gaat digitale geletterdheid een vast onderdeel worden binnen het onderwijs, en dat is al een eerste stap.

4.4 Conclusie

Sommige groepen blijken een hoger risico op een lagere digitale geletterdheid te hebben. Als we kijken naar de provincie Zuid-Holland dan zien we dat twee van deze groepen oververtegenwoordigd zijn in de provincie Zuid-Holland ten opzichte van gemiddeld Nederland: inwoners met een migratie-achtergrond en werklozen. Daarom verdienen zij extra aandacht als het om dit onderwerp gaat. Ook wonen er veel laaggeletterden in Zuid-Holland, een andere belangrijke risico factor van digitale geletterdheid (die overigens een gedeeltelijke overlap heeft met bovenstaande twee risicogroepen).

Verder wonen in Zuid-Holland de meeste kinderen en jongeren van alle provincies. Dit blijkt een doelgroep te zijn die nog veel ondersteuning nodig heeft op het gebied van digitale geletterdheid, en dan met name op het gebied van ‘informatievaardigheden’. Ondanks dat zij zichzelf als digitaal vaardig betitelen, blijkt hier in de praktijk minder sprake van te zijn.

Ook wijst onderzoek uit dat 40% van de volwassenen in Zuid-Holland over onvoldoende mediawijze vaardigheden beschikt om zich goed te kunnen redden in de gedigitaliseerde en gemedialiseerde samenleving.

Gezien de oververtegenwoordiging van enkele kwetsbare groepen in Zuid-Holland, in combinatie met het feit dat ook veel zelfredzame burgers moeite hebben met specifieke vaardigheden vallend onder digitale geletterdheid, zoals in ieder geval mediawijsheid maar ook computational thinking en informatievaardigheden, is digitale geletterdheid een onderwerp dat aandacht verdient in de provincie Zuid-Holland. Zeker met de snelle technologische ontwikkelingen lopen kwetsbare groepen het risico nog verder achter te raken terwijl ook burgers die zich nu nog redelijk kunnen redden een risico lopen in de toekomst de ontwikkelingen niet te kunnen bijhouden.

5. Waarom ligt er een taak voor bibliotheken op het gebied van digitale geletterdheid?

5.1 Inleiding

Bibliotheken hebben digitale geletterdheid omarmd en zijn ervan overtuigd dat het een taak van de bibliotheek is. Maar waarom zou het een taak van de bibliotheek zijn?
De onderbouwing van deze vraag kunnen we o.a. lezen in het manifest en de richtlijnen van de Internationale bibliotheekfederatie IFLA[22], het recente rapport "Digitale Inclusie: Ondersteuning voor kwetsbare burgers"[23] van de KB en de Manifestgroep en het rapport "Bibliotheek van de toekomst: knooppunt voor kennis, contact en cultuur."[24]. Dit laatste in opdracht van het Sectorinstituut Openbare Bibliotheken (SIOB) geschreven rapport uit 2014 vormt een richtlijn voor de ontwikkeling van het huidige en toekomstige bibliotheekwerk. Daarnaast geeft ook de Wet stelsel openbare bibliotheekvoorzieningen (Wsob) handvaten voor de rol van de bibliotheek.

5.2 De opdracht en rol van de bibliotheek

<u>Uit de richtlijnen van de IFLA</u>

Volgens deze richtlijnen heeft de bibliotheek onder andere de volgende taken (letterlijk geciteerd):

2. *supporting both individual and self-conducted education as well as formal education at all levels;*
3. *providing opportunities for personal creative development;*
4. *stimulating the imagination and creativity of children and young people;*
9. *ensuring access for citizens to all sorts of community information;*
10. *providing adequate information services to local enterprises, associations and interest groups;*
11. *facilitating the development of information and computer literacy skills;*
12. *supporting and participating in literacy activities and programmes for all age groups and initiating such activities if necessary.*

<u>Uit het rapport: "Digitale Inclusie: Ondersteuning voor kwetsbare burgers":</u>

"De bibliotheek evolueert van klassieke uitleenbibliotheek naar brede, maatschappelijke bibliotheek in het hart van de lokale samenleving. De bibliotheek wordt de plek waar mensen terechtkunnen voor laagdrempelig non-formeel educatieaanbod. Daarmee is de bibliotheek de ideale plek om een hulpinfrastructuur in te richten door middel van informatiepunten voor algemene vragen over (digitale) overheidsdienstverlening Deze ontwikkeling sluit aan bij de verbrede rol van bibliotheken die is vastgelegd in art 5 van de in 2015 ingevoerde bibliotheekwet en bij één van de speerpunten van hun beleid op het gebied van participatie en zelfredzaamheid: de bibliotheek als digiTaalhuis."

<u>Uit het SIOB-rapport "Bibliotheek van de toekomst, knooppunt voor kennis, contact en cultuur":</u>

"De kern van de opdracht van de bibliotheek is dat zij bijdraagt aan en de basis vormt voor de kennis- en informatiesamenleving. Haar opdracht bestaat uit het stimuleren, ondersteunen, faciliteren en toerusten van burgers om mee te kunnen doen in en bij te kunnen dragen aan de moderne kennissamenleving."

"ICT-geletterdheid, met name de juiste interpretatie van en omgang met informatie, is […] een basisvaardigheid voor deelname aan de samenleving en het kunnen verwerven en uitwisselen van kennis. Bibliotheken zijn experts in het vinden, verbinden en overdragen van informatie en spelen als adviseur […] een belangrijke rol."

“De bibliotheek zal zich […] ook moeten richten op andere belangrijke vaardigheden die de 21ste eeuw van mensen vraagt. Door het faciliteren van een stimulerende leeromgeving biedt de bibliotheek een platform waar mensen kunnen samenkomen en kennis kunnen delen om deze specifieke vaardigheden te kunnen verwerven. De bibliotheek is daarbij niet alleen gericht op het verkleinen van achterstanden, maar ook op het verder ontwikkelen van talent.”

Uit bovenstaande richtlijnen en rapportages kan de conclusie worden getrokken dat er belangrijke taken voor bibliotheken zijn op het gebied van digitale geletterdheid. De rol van de bibliotheek zal steeds meer verschuiven van het beschikbaar stellen van informatie, naar het zijn van een gids in de overvloed aan informatie. Een betrouwbare plaats waar je gestimuleerd wordt om te lezen, te leren, van en met elkaar. Een plek om je inzicht in de maatschappij en je vaardigheden te vergroten. Niet alleen technische vaardigheden, maar juist ook de inhoudelijke vaardigheden.

5.3 Hoe ligt de taak van de bibliotheek verankerd in de wet?

In de wet is, via de Wsob, een vijftal kerntaken voor de bibliotheek vastgelegd. Daarmee worden de vijf kernfuncties zoals in 2015 door Rijk, provincies en gemeenten vastgelegd in de Richtlijn voor openbare bibliotheken[27], een wettelijke grondslag.

Een voor eenieder toegankelijke openbare bibliotheekvoorziening omvat in ieder geval de volgende functies, die bijdragen aan de persoonlijke ontwikkeling en verbetering van de maatschappelijke kansen van het algemene publiek:

a. ter beschikking stellen van kennis en informatie;
b. bieden van mogelijkheden tot ontwikkeling en educatie;
c. bevorderen van lezen en het laten kennismaken met literatuur;
d. organiseren van ontmoeting en debat; en
e. laten kennis maken met kunst en cultuur.

De bibliotheek heeft daarmee een taak om een bijdrage te leveren aan het zelfredzaam maken van burgers. Een zelfredzame burger heeft het vermogen om zelfstandig zijn leven te leiden en zijn eigen problemen op te lossen. In de context van de bibliotheek wil dat zeggen dat een zelfredzame burger in staat is zelf de kennis en informatie (fysiek en digitaal) die hij nodig heeft om zijn leven te regelen kan vinden en benutten. Dat doet de bibliotheek enerzijds door kennis ter beschikking te stellen en te ontsluiten (collectie), door een leeromgeving te bieden voor non-formeel leren en door de gelegenheid te bieden tot kennis uit te wisselen via ontmoeting en debat.

5.4 Leven lang leren

Door de snelle maatschappelijke en technologische ontwikkelingen is het niet meer mogelijk om te kunnen functioneren met vroeger aangeleerde kennis. Kennis veroudert snel. Instanties (zoals overheid, banken, verzekeringsbedrijven) gaan er steeds meer vanuit dat mensen bij kunnen blijven en passen hun dienstverlening en de manier waarop zij communiceren hierop aan. Burgers zullen zich dus continu moeten blijven ontwikkelen om zich nieuwe (digitale) vaardigheden eigen te maken. Het belang van een leven lang leren neemt toe.

Daarbij onderscheiden we drie leervormen[28]:

Formeel leren: systematisch en gestructureerd leren binnen een omgeving die ontworpen is om te leren, met als doel het behalen van erkende diploma's of certificaten.

Non-formeel leren: niet gericht op het behalen van een erkend diploma of certificaat. De omgeving is niet per se ontworpen als leeromgeving.

Informeel leren: onbedoeld leren, kan in een georganiseerde leersetting plaatsvinden en ook daarbuiten. Dit leren is in feite een 'bijproduct' van andere activiteiten.

Bibliotheken richten zich in de praktijk vooral op non-formeel en informeel leren door workshops, cursussen en lezingen te organiseren. De bibliotheek biedt daarbij voor iedereen een bereikbare omgeving aan om (basis)vaardigheden aan te leren; ongeacht opleiding, etniciteit, oriëntatie of leeftijd.

5.5 Conclusie: de rol van de bibliotheek op het gebied van digitale geletterdheid

Door technologische ontwikkelingen, digitalisering en veranderingen in de samenleving neemt het belang van digitale geletterdheid toe maar onderzoek wijst uit dat veel mensen nog vaak onvoldoende hierover beschikken. Daarnaast neemt ook het belang van levenslang leren toe.

De bibliotheek is bij uitstek geschikt voor non-formeel en informeel leren in tegenstelling tot onderwijsinstanties die gericht zijn op het formeel leren. Bibliotheken vormen hiermee een goede aanvulling op deze instanties. Hiermee is de bibliotheek de plek die bij uitstek geschikt is om op een laagdrempelige manier iedereen de mogelijkheid te bieden wanneer het hem/haar uitkomt te werken aan zijn/haar digitale geletterdheid.

Bibliotheken hebben hierin ook een taak, die volgt uit de kerntaken van de bibliotheek zoals vastgelegd in de Wsob (zie paragraaf 5.3), omdat ze een bijdrage dienen te leveren aan het zelfredzaam maken van burgers. Hierin speelt digitale geletterdheid een belangrijke rol.

6. Wat wordt er al ondernomen door bibliotheken en wat zouden ze nog kunnen aanbieden op het gebied van digitale geletterdheid?

6.1 Inleiding

Bibliotheken in Zuid-Holland zijn actief als het gaat om digitale geletterdheid. Iedere basisbibliotheek biedt activiteiten aan om de digitale geletterdheid van haar klanten te verbeteren. De wijze waarop en de mate waarin wordt bepaald door beleidskeuzes, budget, schaalgrootte, aanwezige expertise en de mogelijkheid tot het inzetten van vrijwilligers en samenwerkingspartners. In dit hoofdstuk laten we zien welke strategische keuzes hierbij een rol spelen en geven we een opsomming van het type activiteiten die bibliotheken in Zuid-Holland hun klanten al aanbieden en waar nog mogelijkheden liggen.

6.2 Strategische keuzes

Bij meerdere bibliotheken in Nederland en in Zuid-Holland ontbreekt concreet beleid op het gebied van digitale geletterdheid gebaseerd op strategische keuzes. Dit wordt door bibliotheken onderkend, maar vaak noemen zij dan tijd, geld en personeel (competenties) als obstakels om projecten van de grond te krijgen. Om bibliotheken te helpen met het maken van scherpe keuzes heeft Probiblio de strategische sessie 'Digitale geletterdheid' ontwikkeld. Tijdens een strategische sessie doorlopen directie en MT leden drie stappen:

- welke taken heeft de bibliotheek vanuit verschillende partijen gekregen (Wsob, de gemeente(n) en de eigen missie/visie);
- welke doelgroepen wil de bibliotheek met welk aanbod nu of in de toekomst bedienen;
- welke keuzes worden daarin gemaakt.

Op basis hiervan kan een wenselijk activiteitenplan opgesteld worden.

> *"Er moeten echt keuzes gemaakt worden, en er moet minder ad hoc gedaan worden."*
>
> Kim Kokkelink, Bibliotheek AanZet

6.3 Mediacoaches

Met het verschijnen van het rapport van de Raad voor Cultuur "Mediawijsheid de ontwikkeling van nieuw burgerschap" in 2005 werd naast de term Mediawijsheid ook de nieuwe functie van Mediacoach geïntroduceerd[29]. De functie werd beschreven als "De mediacoach draagt zorg voor continuïteit, ontwikkelt projecten met buitenschoolse partners en biedt begeleiding en inspiratie bij het mediaonderwijs op de eigen school." Dit advies werd door de Nationale Opleiding MediaCoach[30] in een 10-daagse opleiding met jaarlijkse terugkomdagen gegoten. Later werd in de bibliotheeksector een meer op het bibliotheekvak gerichte opleiding ontwikkeld door de GO-opleidingen[31]. Dit zorgde ervoor dat er zowel op scholen als in bibliotheken veel mediacoaches zijn aangesteld en dat 21ste eeuwse vaardigheden en digitale geletterdheid nadrukkelijk op de agenda van bibliotheken kwam te staan. Een ontwikkeling die het aanbod op het gebied van digitale geletterdheid een duidelijke boost heeft gegeven en de bibliotheek in staat stelde om gerichter in te spelen op haar educatieve functie.

Door deze werkzaamheden bij de mediacoaches te beleggen werd wel een ongewenst bijeffect veroorzaakt. De noodzakelijkheid dat het overige personeel zich digitaal ging ontwikkelen werd daardoor niet door iedere collega gevoeld. Kennisontwikkeling is daardoor afhankelijk van persoonlijke interesses van bibliotheekmedewerkers en af en toe bijscholingsactiviteiten. Dit beeld zien we terug bij een aantal bibliotheken waar Probiblio een nulmeting heeft uitgevoerd om de mate van digitale geletterdheid bij bibliotheekpersoneel te meten. De uitslagen waren wisselend en toonden
aan dat bijscholing nodig is. Daarnaast hebben de mediacoaches vaak ook maar een beperkt aantal uren beschikbaar voor hun mediacoach taken. Hierdoor is het lastig om echt het verschil te maken qua ontwikkeling, continuïteit, begeleiding en inspiratie op dit onderwerp. Zowel binnen de eigen organisatie als in samenwerking met lokale partners (o.a. onderwijs).

6.4 Activiteiten door bibliotheken

Hieronder wordt een overzicht gegeven van activiteiten die bibliotheken in Zuid-Holland ondernemen op het gebied van digitale geletterdheid. Dit overzicht geeft een goed beeld van bestaande activiteiten maar is niet allesomvattend. Activiteiten die sporadisch of ad hoc plaatsvinden zijn niet mee genomen. Bij elke activiteit wordt ook aangegeven op welke van de vier 21ste eeuwse vaardigheden die onder digitale geletterdheid vallen de activiteit zich richt.

> *"Laten we elkaar als bibliotheken ondersteunen bij het ontwikkelen en uitvoeren van programma's en activiteiten. Maak gebruik van elkaars ervaringen."*
>
> Jan Wubbe Hiskes, Bibliotheek Gouda

6.4.1 Basisvaardigheden

Vaardigheid: ICT-basisvaardigheden, mediawijsheid, informatievaardigheden

In het eerder in 2018 verschenen rapport van Probiblio "Themapublicatie digitale basisvaardigheden Zuid-Holland" werd duidelijk dat een meerderheid van de bibliotheken zich inspant om mensen die laag digitaal geletterd zijn te helpen met het verhogen van hun digitale vaardigheden. Met de cursussen Klik & Tik (basisvaardigheden computergebruik) en Digisterker (leren omgaan met de digitale overheid) wordt duidelijk in een behoefte voorzien. Wij gaan in dit hoofdstuk inhoudelijk niet verder in op deze trainingen en verwijzen daarvoor naar het bovengenoemde rapport en voor wat betreft de samenwerkingspartners bij deze trainingen naar hoofdstuk 8.

6.4.2 Activiteiten op en voor scholen

Vaardigheid: ICT-basisvaardigheden, mediawijsheid, informatievaardigheden, computational thinking.

De meeste bibliotheken hebben een aanbod voor scholen (Voorschools, PO en VO) waarin, als het gaat om digitale geletterdheid, met name activiteiten rond mediawijsheid en informatievaardigheden zijn opgenomen. Zij bieden dit als losse activiteiten aan, maar ook als onderdeel van het project de Bibliotheek *op school* (dBos). Denk hierbij aan themalessen, educatieve games, bibliotheekbezoeken, mediacoaches, leskisten, Skoolzone etc. Het is interessant om in dit kader het project projecten, "Lab Out Of The Box" uit te lichten.

Lab Out Of The Box (LOOTB)
Vaardigheid: Computational thinking, informatievaardigheden.

LOOTB is een co-creatief traject met zes Zuid- en drie Noord- Hollandse bibliotheken en Probiblio. Gezamenlijk worden lesbrieven met leskisten ontwikkeld die de bibliotheken kunnen opnemen in hun educatieve aanbod, maar die tevens tijdens activiteiten in de bibliotheek gebruikt kunnen worden. De leskisten worden gevuld met (digitale) leermaterialen en een lesplan dat binnen één tot twee lesuren uitgevoerd kan worden. Medewerkers van de bibliotheek krijgen training in het gebruik van de kisten en de kisten met (vaak prijzige) leermiddelen rouleren tussen de bibliotheken. De betrokken bibliotheekmedewerkers kunnen zo zelf aan de slag gaan met het materiaal en daarbij zelf lesideeën bedenken. Hiermee werkt het traject dus ook als vorm van deskundigheidsbevordering, door zelf te doen en te ontdekken. Op deze manier worden obstakels bij het verbeteren van digitale geletterdheid opgelost (gebrek aan kennis, middelen en programma) en krijgen bibliotheken de tools waarmee zij zich kunnen profileren als specialist digitale geletterdheid richting het onderwijs.

Op dit moment zijn er leskisten gerealiseerd met de onderwerpen: Codekraken met Dash, Games ontwerpen met Bloxels, Rijmen met Ozobots, Robots besturen met LEGO Mindstorms, Robots besturen met LEGO WeDo.

6.4.3 Tabletcafé en Spreekuren

Vaardigheid: ICT-basisvaardigheden

Vrijwel iedere bibliotheek in Zuid-Holland biedt haar klanten een digitaal spreekuur aan. De invulling kan wisselen. Mensen die vragen hebben over een digitaal apparaat (computer, tablet, smartphone), die worstelen met software of apps, die meer willen weten over bijvoorbeeld sociale media, kunnen op vaste tijden naar de bibliotheek komen. Daar worden zij geholpen door bibliotheekpersoneel (doorgaans de mediacoach) of vrijwilligers. Deze vrijwilligers zijn vaak aangesloten bij de lokale tak van Seniorweb, een organisatie waar veel bibliotheken mee samenwerken.

6.4.4 Cursussen en workshops

Vaardigheid: Mediawijsheid en ICT-basisvaardigheden

Bibliotheken bieden een keur aan cursussen en workshops aan. Dit doen zij doorgaans samen met vrijwilligers, meestal zijn dit mensen van Seniorweb[32]. Het aanbod verschilt sterk per bibliotheek. Dat heeft vaak te maken met hoe actief de vrijwilligers of de lokale afdeling van Seniorweb zijn. Voor beginners zijn er basiscursussen computergebruik, Windows 10, tablets en smartphones, sociale media, e-books & e-readers, Word of PowerPoint. Voor gevorderden zijn er cursussen als digitaal fotograferen, een fotoboek maken, foto bewerken, werken in de Cloud of Privacy en veiligheid.

6.4.5 Lezingen en presentaties

Vaardigheid: Mediawijsheid en ICT-basisvaardigheden

Digitale onderwerpen lenen zich goed voor een lezing of presentatie. Bibliotheken zoeken vaak naar de combinatie boek en onderwerp.

Een lezing van bijv. Maria Genova over hackers n.a.v. haar boek “Komt een vrouw bij de h@cker” of een presentatie van journalisten Maurits Martijn en Dimitri Tokmetzis n.a.v. hun boek “Je hebt wel iets te verbergen”. Bibliotheek AanZet organiseert #Update: bijeenkomsten waarin experts vertellen en met het publiek discussiëren over nieuwe technische ontwikkelingen, zoals de Bitcoin.

6.4.6 Privacy café

Vaardigheid: Mediawijsheid en ICT-basisvaardigheden

Verhalen over hackers, virussen en andere virtuele ellende zijn talrijk. Mensen willen graag geholpen worden bij het digitaal veilig inrichten van hun leven. Bibliotheken organiseren workshops en lezingen hierover. Een aantal doet dat met de organisatie Bits of Freedom[33]. Deze door vrijwilligers gerunde organisatie helpt mensen tijdens gratis bijeenkomsten met het instellen van hun eigen apparatuur.

6.4.7 Evenementen

Vaardigheid: Computational thinking.

Grootschalige evenementen worden nog niet veel georganiseerd in bibliotheken in Zuid-Holland.
Een uitzondering is de Bibliotheek Spijkenisse. Deze bibliotheek is erg actief met het organiseren van zo’n 350 evenementen per jaar. Van baby’s tot senioren, van werkzoekenden tot zzp’ers en van digibeten tot gamers. Succesvol zijn de evenementen met digitale geletterde insteek zoals een Minecraft dag, een Techniekfestival en kinderen die konden deelnemen aan een 3-daags Robotkamp.

6.4.8 Makerplaatsen of Fablab/Makerspace/Digilab/eLab

Vaardigheid: Computational thinking

Met Makerplaatsen bieden bibliotheken de ruimte, de benodigde apparatuur en begeleiding waardoor hun bezoekers spelenderwijs leren met nieuwe apparatuur om te gaan en belangrijke 21ste eeuwse vaardigheden op te doen zoals mediageletterdheid, kritisch denken, communicatie, samenwerking en creativiteit. Leren van en met elkaar is hierbij belangrijk en daarbij maakt leeftijd niet uit. De meeste van deze Makerplaatsen blijken zich met activiteiten en apparatuur te focussen op digitale technieken zoals coderen, robotica en 3D-printen. Ze beschikken over computers, mobiele apparaten, circuits, codeer software, robots, VR-brillen en de 3D-printers. Bibliotheken bieden hierbij open inloopactiviteiten aan, waarbij deelnemers zelf kunnen bedenken wat ze gaan doen. Een andere optie is een langere cursus waarbij dezelfde deelnemers (vaak kinderen) meerdere keren komen. Op deze manier kunnen ze wat verder in de techniek duiken en complexere ontwerpen maken. Soms worden er workshops aan scholen aangeboden. Eén bibliotheek biedt workshops voor leraren aan: kennismaken met de 3D-printer en leren hoe deze techniek te gebruiken in lessen.

Medio 2018 zijn er in Nederlandse bibliotheken 42 Makerplaatsen actief waarvan zes in Zuid-Holland. Verschillende zijn nog in ontwikkeling. De activiteiten zijn vooral gericht op jeugd en het onderwijs. Overigens zijn Makerplaatsen niet alleen het domein van bibliotheken. Op verschillende plekken zijn zelfstandige Makerplaatsen actief. Bibliotheken zullen de overweging moeten maken of ze daarnaast een eigen Makerplaats starten of dat er mogelijkheden zijn tot samenwerking. Andere uitdagingen die bibliotheken tegenkomen, zijn het vinden van voldoende personeel en vrijwilligers met de juiste expertise. Ook is (structurele) financiering bij sommige bibliotheken een probleem[34].

Bibliotheken in Zuid-Holland met een Makerplaats: Aan de Vliet (Rijswijk), BPlusC (Leiden), Den Haag, Rotterdam, Westland en Zoetermeer. In ontwikkeling: Katwijk, AanZet, Gouda.

6.4.9 CoderDojo

Vaardigheid: Computational thinking.

Bij een CoderDojo[35] kunnen kinderen van 7 t/m 17 jaar leren programmeren: een belangrijk onderdeel van digitale geletterdheid. Over de hele wereld zijn zogenaamde CoderDojo's actief die gratis worden verzorgd door vrijwilligers. Het door de CoderDojo-organisatie ontwikkelde concept sluit goed aan bij hetgeen bibliotheken al doen. In de laatste twee jaar bieden steeds meer bibliotheken het concept aan, meestal met vrijwilligers al dan niet vergezeld door medewerkers van de bibliotheek. Tijdens een CoderDojo- middag gaan kinderen spelenderwijs aan de slag met programmeerhulpmiddelen als Scratch, Html, Minecraft, Python, Arduino, Lego Mindstorm etc. Het prettige is dat de CoderDojo-gemeenschap inmiddels veel lesplannen en voorbeeldmateriaal heeft opgeleverd, waar elke CoderDojo gratis gebruik van kan maken. In 2018 verscheen een handleiding voor bibliotheken die een CoderDojo willen organiseren. Een CoderDojo wordt binnen de programmering van een Makerplaats aangeboden, maar kan ook goed als losse activiteit aangeboden worden.

In Zuid-Holland bieden de volgende bibliotheken een CoderDojo-activiteit aan: AanZet, BPlusC, De Groene Venen, Delft, Den Haag, Maassluis, Rijn en Venen, Spijkenisse, Westland en Zoetermeer.

6.4.10 Bibliotheek overstijgende evenementen en acties

Vaardigheid: Mediawijsheid, computational thinking.

Diverse organisaties binnen en buiten de bibliotheekbranche organiseren momenten in het jaar die geheel of gedeeltelijk gaan over digitale geletterdheid. Een mooie gelegenheid om daar als bibliotheek bij aan te sluiten en activiteiten te organiseren, wat ook al bij veel bibliotheken in Zuid-Holland gebeurt. Een aantal van deze momenten waar bibliotheken aan deelnemen zijn:

- *Week van de Mediawijsheid*[36]
  Periode: half november (week). Organisator: Mediawijzer.net.
  Ieder jaar wordt door samenwerkende organisaties op het gebied van digitale geletterdheid (o.a. Beeld en Geluid, Kennisnet, KB, ECP en NPO) aandacht besteed aan een jaarlijks wisselend thema via verschillende activiteiten zoals lezingen, festivals, conferenties, activiteiten in bibliotheken etc. Als voorbeeld valt de bibliotheek Den Haag te noemen die in 2017 een vijfdaagse live radio-uitzending op Den Haag FM organiseerde, waarin iedere avond een speciaal onderwerp centraal stond: Fakenieuws, I love robot, Catfish, YouTube en cyberpesten.

- *Codeweek*[37]
  Periode: half oktober (2 weken). Organisator: ECP | Platform voor de Informatiesamenleving
  De Codeweek is een landelijke campagne die leerlingen en docenten in het PO en VO laat kennismaken met alle facetten van digitale geletterdheid via diverse activiteiten door het hele land. Zo kunnen kinderen leren programmeren, hacken of op een andere manier werken aan hun digitale vaardigheden.

- *Media Ukkie Dagen*[38]
  Periode: half april (week). Organisator: Mediawijzer.net

De allerkleinsten weten hun weg in de digitale wereld snel te vinden maar mediavaardig maakt nog niet mediawijs. Met één week aandacht voor het mediagebruik van jonge kinderen, wil Mediawijzer.net samen met haar netwerkpartners ouders en (professionele) opvoeders bewustmaken hoe belangrijk het is om bewust om te gaan met de mediaopvoeding van jonge kinderen en hoe je dat kunt aanpakken.

- *Nederland Leest "Ik, robot"*[39]
  Periode: november (maand). Organisator: CPNB en NBD Biblion
  Ieder jaar wordt een boek gekozen en gratis uitgedeeld aan bibliotheekleden en boekhandel bezoekers. Het doel is dat elke ontvanger het boek leest en zich gaat verdiepen in het thema. In 2017 was het thema "Robotica". Ambassadeur Ronald Giphart ging op tournee langs bibliotheken in het land om te praten over zijn schrijfexperiment met een robot. In de bibliotheek én online konden mensen discussiëren over robotica en de rol die wij robots in ons leven willen geven.

6.4.11 Erfgoed en digitale geletterdheid

Vaardigheid: Computational thinking.

In Zuid-Holland werken bibliotheken (o.a. met Probiblio) samen met erfgoedinstellingen in de Erfgoedlijnen. Een veelgehoorde klacht bij Erfgoedinstellingen is dat het zo moeilijk is om jeugd te interesseren voor hun historie en de collectie van de erfgoedinstellingen. Door erfgoed aan te bieden als moderne activiteit met technieken die kinderen interesseert en boeit, blijkt dat deze lastig te bereiken doelgroep wel hiervoor is te interesseren. Aan de hand van een spannende inleiding en historisch materiaal reconstrueren scholieren 'de geschiedenis' met behulp van 21ste-eeuwse technieken zoals bijv. Minecraft en 3D printen. Zo worden vaardigheden voor de toekomst ontwikkeld aan de hand van de verhalen uit het verleden en snijdt het mes aan twee kanten. Voorbeelden zijn 'Bouw je eigen bunker' in een workshop Minecraft voor kinderen van 9-12 jaar en 3D workshops met erfgoedthema's zoals Architectuur bij de Romeinen met aquaducten, rondboog constructies, etc. In 2018 zijn er zo'n 60 van deze erfgoed workshops bij bibliotheken in Zuid-Holland georganiseerd.

6.5 Waar liggen nog kansen?

Het aanbod per bibliotheek verschilt want iedere bibliotheek speelt in op lokale behoeften en is afhankelijk van wat er al is aan budget, personeel, aanwezige expertise, samenwerkingspartners en vrijwilligers. Verder wordt er dankbaar gebruik gemaakt van bewezen concepten als CoderDojo en Makerplaatsen en wordt ingespeeld op (landelijke) acties. Olaf de Groot (OinO-advies) plaatste hier tijdens een expertinterview de kanttekening dat de focus erg op programmeren ligt waarbij hij zich afvraagt of het wel aansluit bij de behoefte van, vooral, leerlingen. Beter kan je bij favoriete onderwerpen, zoals Minecraft, een link maken met informatievaardigheden. Op een workshop informatievaardigheden zullen kinderen niet afkomen, maar op een workshop Minecraft wel.

De opsomming in paragraaf 6.4 laat zien dat digitale geletterdheid een belangrijke plek in het aanbod van bibliotheken in Zuid-Holland inneemt. Hieronder volgen een aantal mogelijkheden waarmee bibliotheken in Zuid-Holland het aanbod op digitale geletterdheid nog verder kunnen uitbreiden

<u>Vaardigheden</u>

Kijken we naar de verdeling over 21ste eeuwse vaardigheden, dan zien we dat er bij bibliotheken in Zuid-Holland veel wordt georganiseerd op het gebied van ICT-basisvaardigheden en computational thinking. Dat is logisch omdat daar al veel voor ontwikkeld is wat redelijk eenvoudig te vertalen is naar de lokale bibliotheek. Aandacht voor mediawijsheid en informatievaardigheden zit vooral in het aanbod voor het onderwijs en minder in het aanbod voor het algemene publiek.

Echter, informatievaardigheden als zoeken, copyright en betrouwbaarheid zijn thema's die voor iedereen belangrijk zijn, ongeacht leeftijd en vaardigheidsniveau. Het zou logisch zijn als bibliotheken ook dit soort onderwerpen aan een breed publiek aanbieden.

Activiteiten voor gevorderden

De bibliotheken richten zich met het aanbod digitale geletterdheid vooral op mensen met lage digitale vaardigheden, kinderen en het onderwijs (leerlingen, leerkrachten en ouders). Voor volwassenen die op dit moment digitaal kunnen meekomen maar hun digitale vaardigheden verder willen ontwikkelen is weinig aanbod. Techniek en toepassingen veranderen snel waarmee de eisen van wat mensen moeten kunnen en kennen voortdurend veranderen. Als bibliotheken relevant willen blijven en de gedachte van een Leven Lang Leren willen blijven omarmen, dan zal er ook voor deze doelgroep blijvend aanbod moeten worden ontwikkeld.
Denk aan cursussen en workshops die verder gaan dan de basisvaardigheden en voor een verdieping zorgen op de onderwerpen die hieronder vallen. Zijn er lokale vormgevers die mensen verder willen helpen met Photoshop, Indesign of Illustrator of fotografen die willen komen vertellen over hun vak en hoe zij de "werkelijkheid" vastleggen (beeldmanipulatie) of journalisten die vertellen hoe zij hun informatievaardigheden inzetten.

Zo is er in ieder geval één bibliotheek in Zuid-Holland die discussieavonden organiseert over digitale ontwikkelingen die de samenleving veranderen (#Update). Experts vertellen en gaan in discussie met de aanwezigen. Dit soort themabijeenkomsten kunnen in meer bibliotheken georganiseerd worden. Mogelijk ook als een format dat in meerdere bibliotheken uitgevoerd kan worden. Er zou aangesloten kunnen worden bij bestaande initiatieven als bijvoorbeeld VPRO's Tegenlicht[42], Fuck up nights[43], Meetup[44].

> *"Ik denk dat bibliotheken heel wat kunnen betekenen in de ontwikkelingen rondom fake news, deep fake etc."*
>
> Olaf de Groot, OinO-advies

Lokale ontwikkelaars en ondernemers

Bibliotheken staan in het hart van de samenleving. Een samenleving vol interessante en leerzame mensen met eigen bedrijven en hobby's. Bibliotheken kunnen hen het podium geven en laten vertellen over wat hen motiveert en bezighoudt. Zo kan een programmeur over zijn vak vertellen en vragen beantwoorden van jongeren die ook programmeren of het beroep willen kiezen. Een webontwikkelaar kan vertellen over hoe hij sites maakt, waar je aan moet denken als jezelf een site bouwt etc.

Generaties leren van elkaar

Veel van de activiteiten door bibliotheken in Zuid-Holland zijn enkel gericht op de jeugd. Echter, jong en oud kunnen van elkaar leren door andere vaardigheden en levenservaring en een andere manier van leren (jeugd leert via learning by doing, terwijl ouderen liever eerst willen weten wat er gebeurt voor ze doen). Er zijn genoeg volwassenen die ook wel eens willen kennis maken met de zaken die kinderen zo boeien. Een Makerspace, CoderDojo, game- of Minecraft evenement is ook interessant voor ouders en andere geïnteresseerden. Het interessante hieraan is dat leeftijd daarbij vaak geen rol speelt en dat jong en oud op die manier van elkaar kunnen leren.

Content curatie over digitale geletterdheid

Veel mensen hebben last van een overvloed aan informatie en hebben behoefte aan ordening. Iemand die voor hen de ontwikkelingen bijhoudt en de belangrijkste zaken op een rijtje zet (content curatie). Dat is een taak die de bibliotheek eeuwenlang vervult door collecties boeken en andere materialen samen te stellen.

Nu informatie grotendeels digitaal wordt aangeboden lijkt die rol minder vanzelfsprekend, terwijl de behoefte er wel degelijk is. Nieuwe vormen van content curatie gebeurt online via blogs, Wikipedia, Pinterest, Facebook, digitale dossiers, soms door bibliotheken, vaker door gebruikers en bedrijven. Het is interessant te onderzoeken welke rol bibliotheken daarin kunnen spelen. Onder andere door digitale dossiers samen te stellen over onderwerpen die met digitale geletterdheid, nieuwe ontwikkelen en lokale onderwerpen te maken hebben. Als aanvulling op bijvoorbeeld een CoderDojo, lezing of evenement.

6.6 Conclusie

Er worden veel activiteiten op het gebied van digitale geletterdheid aangeboden door bibliotheken in Zuid-Holland waarbij iedere bibliotheek inspeelt op de lokale behoefte en afhankelijk is van wat er beschikbaar is aan budget, personeel, aanwezige expertise, samenwerkingspartners en vrijwilligers in en rondom de bibliotheek. Verder wordt dankbaar gebruik gemaakt van CoderDojo's en Makerplaatsen en wordt ingespeeld op (landelijke) acties.

Informatievaardigheden zoals zoeken, copyright en betrouwbaarheid zijn thema's die voor iedereen belangrijk zijn. Ongeacht leeftijd en vaardigheidsniveau. Het zou logisch zijn als bibliotheken dit soort onderwerpen aan een meer breed publiek aan gaan bieden in plaats van enkel aan de jeugd.

Ook kunnen bibliotheken meer aanbieden voor 'gevorderden': mensen die digitaal kunnen meekomen maar behoefte hebben zich verder te ontwikkelen op dit gebied. Een behoefte die door de snelle technologische ontwikkelingen en de daaruit volgende noodzaak van een leven lang leren zal groeien.

Jan Wubbe Hiskes (Bibliotheek Gouda) geeft aan dat het belangrijk is om alle vier de vaardigheden van digitale geletterdheid in het aanbod aan klanten op te nemen. Zijn ervaring is dat geld en tijd belangrijk zijn, maar dat dat niet het grootste obstakel hoeft te zijn.

> *"Soms moet je dingen gewoon gaan doen, en dat kan dan later wel aangepast en verbeterd worden. Als iedereen elkaar maar blijft aankijken en zeggen dat het zo moeilijk is, gebeurt er nooit wat."*
>
> Jenya Krul, Stichting FutureNL

7. Op welke doelgroepen richten bibliotheken zich met hun activiteiten op het gebied van Digitale geletterdheid?

7.1 Inleiding

In dit hoofdstuk zoomen we in op de doelgroepen voor wie het aanbod behandeld in hoofdstuk 6 bestemd is. In onderstaande paragrafen geven we een globaal beeld, per leeftijdscategorie, van de digitale geletterdheid vaardigheden die bibliotheken in Zuid-Holland aanbieden. We geven bewust aan dat het hier om een 'globaal beeld' gaat, omdat onze bevindingen zijn gebaseerd op gegevens die openbaar beschikbaar zijn maar waarschijnlijk niet volledig zijn. Naar onze mening is dit wel een beeld dat klopt op basis van onze ervaringen en intensieve contacten met bibliotheken in Zuid-Holland.

7.2 Jeugd

De doelgroep "jeugd" wordt binnen de bibliotheekbranche veelal opgedeeld in de volgende drie categorieën:

- 0 t/m 4 jaar
- 4 t/m 12 jaar
- 12 t/m 18 jaar

> *"Ik merk iedere keer weer dat kinderen de meest basale dingen nog niet kunnen, zoals reclame herkennen."*
>
> Kim Kokkelink, Bibliotheek AanZet

<u>Leeftijdscategorie: 0 t/m 4 jaar</u>

Vaardigheid: mediawijsheid

In deze leeftijdscategorie zijn er weinig bibliotheken die structureel activiteiten aanbieden op het gebied van digitale geletterdheid. Eén van de redenen is dat als richtlijn wordt gehanteerd om deze leeftijdsgroep beperkt schermen aan te bieden. En als een scherm wordt aangeboden dan is het belangrijk om dat "…bewust en gedoseerd te doen en af te stemmen op de leeftijd en belangstelling van het kind"[45]. Het huidige aanbod van bibliotheken is daarom vooral gericht op begeleiding en advies aan ouders en pedagogisch medewerkers over mediawijsheid, specifiek voor deze doelgroep. Een onderdeel hiervan is deelname aan de Media Ukkie Dagen. In 2018 is hier door minimaal drie bibliotheken in Zuid-Holland aan mee gedaan[46].

<u>Leeftijdscategorie 4 t/m 12 jaar</u>

Vaardigheid: mediawijsheid, ICT-basisvaardigheden, computational thinking, informatievaardigheden

Het zwaartepunt van het huidige aanbod van de Zuid-Hollandse bibliotheken ligt bij deze leeftijdscategorie. Dit is een doelgroep die geregeld de bibliotheek bezoekt, met ouders/opvoeders of via school. Hierdoor kunnen activiteiten op het gebied van digitale geletterdheid makkelijk gecombineerd worden met andere activiteiten voor deze doelgroep.
Het aanbod voor 'informatievaardigheden' is het grootst, en dan vooral via het aanbod naar scholen toe. Dit is te verklaren omdat vaardigheden zoals zoeken en vinden van nature bij de bibliotheek hoort waardoor het voor bibliotheken makkelijker is om hier aanbod op te creëren.

Het aanbod voor 'mediawijsheid' in deze leeftijdscategorie is redelijk vertegenwoordigd. Van de bibliotheken die we hebben onderzocht bieden enkele bibliotheken activiteiten aan rond dit thema. Zowel in het aanbod naar scholen toe, als een aantal losse activiteiten in de bibliotheek zelf.

Ook het aanbod voor 'computational thinking' heeft de laatste jaren een opmars gemaakt sinds de invoering van het SLO-model '21ste eeuwse vaardigheden' (zie hoofdstuk 2). Zowel in de eigen bibliotheek als in het aanbod naar scholen worden er voor deze leeftijdscategorie CoderDojo's georganiseerd, Makerplaatsen (FabLabs) geopend en producten aangeboden zoals Minecraft workshops, programma's voor LEGO Mindstorms, LEGO WeDo en Bloxels.

Voor 'ICT-basisvaardigheden' is het aanbod summier. Dit is te verklaren omdat kinderen van deze leeftijd "vaak al best behendig (zijn) met het besturen van smartphone en tablet"[47]. Hierdoor is het onze indruk dat het voor bibliotheken minder interessant is om voor deze vaardigheid programma's of activiteiten aan te bieden.

<u>Leeftijdscategorie: 12 t/m 18 jaar</u>

Vaardigheden: mediawijsheid, computational thinking, informatievaardigheden

Het aanbod voor deze leeftijdscategorie ligt vooral op het gebied van computational thinking. Het gaat hier dan met name om activiteiten zoals CoderDojo's en Makerplaatsen (FabLabs).

Op het gebied van 'mediawijsheid' en 'informatievaardigheden' is het aanbod beperkt en voor de vaardigheid 'ICT-basisvaardigheden' is er helemaal geen aanbod. Een reden waarom bibliotheken op deze vaardigheden geen tot weinig aanbod hebben is omdat de jeugd in deze leeftijdscategorie de bibliotheek niet automatisch ziet als de plek waar ze deze kennis kunnen op doen. Digitale vaardigheden doen zij vooral op in hun vrije tijd of via de thuissituatie. Olaf de Groot (OinO-advies) deed hier de aanvulling dat deze vaardigheden vooral gericht zijn op het gebruik van apparaten. Vaardigheden om dit soort hulpmiddelen slim en weloverwogen in te zetten ontbreekt vaak bij de groep 12- t/m 18-jarigen waarbij de thuissituatie één van de voorspellers van digitale geletterdheid is: het opleidingsniveau van de ouders en het gezinsinkomen zijn factoren die mede een rol spelen bij de mate van digitale geletterdheid van jongeren. Vaak gaan jongeren er zelf ook vanuit dat ze mediavaardig zijn, terwijl onderzoek een minder rooskleurig beeld laat zien[48].

7.3 Volwassenen

Vaardigheden: ICT-basisvaardigheden

De doelgroep 'volwassenen' is een heel diverse groep. Deze loopt uiteen van vluchtelingen en nieuwe Nederlanders die de Nederlandse taal (nog) niet voldoende beheersen tot hoogopgeleide senioren die minder digitaal vaardig zijn. Hun wensen en behoeften op het gebied van de vier vaardigheden zijn daardoor uiteenlopend. Zuid-Hollandse bibliotheken richten zich voornamelijk op kwetsbare laag digitaal geletterde volwassenen en niet op volwassenen die digitaal vaardig zijn maar zich verder willen ontwikkelen.

> *"Er zijn veel mensen die niet actief aangeven moeite te hebben met digitale zaken, maar die er wel mee worstelen. Ze zijn niet goed in staat om online hun zaken te regelen."*
>
> Jan Wubbe Hiskes, Bibliotheek Gouda

Hierbij wordt vooral ingezet op ICT-basisvaardigheden omdat dat het startpunt is voor veel volwassenen die laag digitaal geletterd zijn. Elke bibliotheek heeft een aanbod voor deze vaardigheden. Dit komt o.a. door het convenant tussen de Koninklijke Bibliotheek en de Belastingdienst[49], en het licentiecontract voor het programma Digisterker[50]. Hierdoor kunnen volwassenen bij alle bibliotheken in Zuid-Holland terecht voor vragen, ondersteuning en uitleg op het gebied van ICT-basisvaardigheden. Meer hierover staat beschreven in de themarapportage Digitale Basisvaardigheden van Probiblio[51]. Daarnaast is er één bibliotheek in Zuid-Holland die zich specifiek richt op bewoners van zorginstellingen m.b.t. ICT-basisvaardigheden.

Voor de andere drie vaardigheden (mediawijsheid, informatievaardigheden en computational thinking) is er geen structureel aanbod voor het volwassen publiek. De enige uitzondering hierop zijn een paar bibliotheken die voor deze drie vaardigheden een aanbod hebben speciaal voor (PO) docenten. Vaak zijn dit activiteiten voor kennisontwikkeling of ter voorbereiding van programma dat aan de leerlingen zal worden gegeven.

7.4 Conclusie

Als we kijken op welke doelgroepen bibliotheken in Zuid-Holland zich richten met hun activiteiten op het gebied van digitale geletterdheid dan kunnen we concluderen dat de focus vooral ligt op minder digitaal vaardige volwassenen en 4- tot en met 12-jarigen. De 0- tot en met 4-jarigen worden niet direct zelf bereikt, maar vooral via ouders en/of pedagogisch medewerkers. De 12- tot en met 18-jarigen is een lastig te bereiken doelgroep, omdat zij digitale vaardigheden vooral opdoen in de vrije tijd en/of thuissituatie.

Minder digitaal vaardige volwassenen kunnen in alle bibliotheken in Zuid-Holland terecht met hun vragen over hardware (telefoons, tablets e.d.), advies over het gebruik van deze apparaten en hulp bij de e-overheid. Het aanbod voor deze groep betreft vooral ICT-basisvaardigheden.

Voor mensen die hun digitale vaardigheden verder willen ontwikkelen, met name volwassenen, is er weinig aanbod. Echter, gezien de snelle technologische ontwikkelingen veranderen de eisen van wat mensen moeten kunnen en kennen voortdurend. Als bibliotheken relevant wil blijven en de gedachte van een Leven Lang Leren willen blijven omarmen, dan is het aan te bevelen ook voor deze doelgroep blijvend aanbod te ontwikkelen.

8. Hoe werken bibliotheken samen met andere partners om digitale geletterdheid te bevorderen?

8.1 Inleiding

Zoals we in hoofdstuk 6 hebben kunnen lezen, wordt er al veel ondernomen door bibliotheken in Zuid-Holland om digitale geletterdheid te bevorderen. Dit doen bibliotheken meestal niet alleen. In dit hoofdstuk zetten wij uiteen op welke manier bibliotheken samenwerken met partners om digitale geletterdheid te bevorderen.

8.2 Wat verstaan we onder partners?

Voordat we deze uiteenzetting maken, is het belangrijk om eerst het begrip partner nader te definiëren. Er zijn namelijk verschillende definities van partners en samenwerken. Voor dit onderzoek verstaan we onder een partner *een partij waarmee de bibliotheek samenwerkt op basis van een relatie die verder gaat dan een eenmalige afname van een product tegen betaling.*

Partijen die niet passen binnen deze definitie, zijn niet opgenomen in dit hoofdstuk. Zo passen onzes inziens scholen meestal niet binnen deze definitie omdat vaak sprake is van een eenzijdige klant-leverancier relatie waarbij de bibliotheek producten biedt die de school kan afnemen. Er zijn hierop wel uitzonderingen waarbij bibliotheken in co-creatie met scholen hun aanbod ontwikkelen.

Eerst laten we in dit hoofdstuk zien hoe bibliotheken samenwerken met landelijke partners om digitale geletterdheid te bevorderen. Vervolgens zoomen we in op de lokale partners.

> *"Samenwerken scheelt tijd en je kunt meer bereiken op deze manier, zo richt je je echt op je eigen specialiteiten."*
>
> Kim Kokkelink, Bibliotheek AanZet

8.3 Landelijke partners

Digisterker

Vaardigheden: ICT-Basisvaardigheden, informatievaardigheden en mediawijsheid

Bijna alle bibliotheken in Zuid-Holland werken samen met Digisterker, een organisatie die voor 'functioneel digibeten' cursussen faciliteert gericht op het werken met de e-overheid.[52] Digisterker geeft medewerkers en vrijwilligers van organisaties een docententraining, zodat die medewerkers zelf cursussen kunnen uitvoeren. Daarbij zorgen ze onder andere voor cursusmateriaal zoals PowerPoints en werkboeken. Openbare Bibliotheken kunnen gebruik maken van de inkoopregeling van de Koninklijke Bibliotheek (KB) die (jaarlijkse) licenties voor het aanbieden van deze cursussen vergoedt. Bij de samenwerking is de KB dus als derde partner betrokken die de samenwerking financieel mogelijk maakt.

De samenwerking betreft een langdurige relatie, waarbij Digisterker telkens nieuw lesmateriaal verzorgt en de kennis van de trainers up-to-date houdt. De bibliotheek zorgt voor medewerkers die de cursussen kunnen uitvoeren en voor de locatie en technische middelen om de cursussen te geven.

Oefenen.nl

Vaardigheden: ICT-basisvaardigheden, informatievaardigheden en mediawijsheid

Klik & Tik is één van de programma's van de organisatie Oefenen.nl die allemaal gericht zijn op (digitale) basisvaardigheden. Klik & Tik is een volledig online programma met video's, animaties en interactieve oefeningen.

De samenwerkingsconstructie komt overeen met die van Digisterker waarbij de KB landelijk de licentie van Klik & Tik inkoopt voor bibliotheken[53]. Oefenen.nl levert de inhoudelijke content voor workshops en cursussen en bibliotheken zorgen voor bemanning, ruimte en technische middelen.

SeniorWeb

Vaardigheden: alle vier de digitale geletterdheid vaardigheden

SeniorWeb is een landelijke vereniging met als doel de digitale wereld begrijpelijk te maken voor ouderen, zodat iedereen het gemak en het plezier van computer en internet kan ervaren. SeniorWeb heeft 415 leslocaties in Nederland waar cursussen en workshops worden gegeven door vrijwilligers. Sommige leslocaties van SeniorWeb zijn bibliotheken. In december 2017 heeft SeniorWeb met de VOB en de KB een samenwerkingsovereenkomst getekend waarin ze afspreken om met elkaar te werken aan het vergroten van de digitale vaardigheden en de digitale participatie van ouderen[54]. SeniorWeb is een landelijke organisatie, maar de samenwerkingsafspraken tussen SeniorWeb en bibliotheken zijn per bibliotheek geregeld.

Mediawijzer.net

Mediawijzer.net bestaat uit verschillende organisaties, waaronder ECP | Platform voor de Informatiesamenleving, Kennisnet, KB, het Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid, de NPO en nog vele andere media- en netwerkpartners[55]. Mediawijzer.net functioneert als nationaal expertisecentrum waar bibliotheken zich bij aan kunnen sluiten. Zij kunnen dan bijvoorbeeld meedoen aan de landelijke campagnes die Mediawijzer.net organiseert. Het meest relevant voor bibliotheken zijn hierbij:

- Week van de Mediawijsheid

  Vaardigheden: mediawijsheid
  Bibliotheken kunnen zich aansluiten bij deze campagne en krijgen dan een inspiratieoverzicht, een toolkit, campagnemateriaal en een vermelding van hun activiteiten op de website.

- Media Ukkie Dagen

  Vaardigheden: ICT-basisvaardigheden, mediawijsheid
  De samenwerking lijkt op die van de Week van de Mediawijsheid. Bibliotheken kunnen materiaal gebruiken zoals het Digi ABCD en kunnen activiteiten organiseren en die laten plaatsen op de website van Media Ukkie Dagen. Ook verstrekt mediawijzer.net tips voor professionals.

CoderDojo

Vaardigheden: mediawijsheid, computational thinking, ICT-basisvaardigheden

Zie hoofdstuk 6 voor een beschrijving van de activiteiten van CoderDojo's. Bibliotheken kunnen zelf Dojo's oprichten waarbij vrijwilligers clubs organiseren voor jongeren. Bibliotheken sluiten zich dan aan bij de CoderDojo organisatie en die zorgt voor een domein en de hosting voor de website en voor materiaal ten behoeve van promotie.

Probiblio

Samenwerking met Probiblio op het gebied van digitale geletterdheid[58] gebeurt binnen een aantal projecten (zie ook hoofdstuk 6), namelijk:

- Strategische sessies 'Digitale geletterdheid'. *Vaardigheden: alle*
- Lab out of the Box: *Vaardigheden. mediawijsheid, ICT-basisvaardigheden, computational thinking*
- Erfgoed en digitale geletterdheid: *Vaardigheden: ICT-basisvaardigheden, computational thinking*

In al deze projecten is er sprake van samenwerking op basis van een gezamenlijke inhoudelijke bijdrage. Er is geen sprake van een eenmalige productafname, omdat alle projecten in zijn gestoken op een duurzame relatie die uiteindelijk zorgt voor zelfredzaamheid en slagvaardigheid van bibliotheken op het gebied van digitale geletterdheid.

Sardes

Vaardigheden: mediawijsheid, informatievaardigheden, ICT-basisvaardigheden

Sardes is een onderzoeks- en adviesbureau in de educatieve sector[59]. Hun initiatief Kind & Media heeft als doel om professionals die met kinderen en ouders werken te ondersteunen bij hun mediaopvoeding[60]. Kind & Media traint medewerkers van organisaties, die dan vervolgens gecertificeerd zijn om de trainingen 'haal meer uit media' te geven aan professionals. Ze hebben deze trainingen ook aan medewerkers van meerdere bibliotheken In Zuid-Holland gegeven. Kind & Media streeft ernaar om met de gecertificeerde trainers een hecht netwerk te vormen. Er is dus sprake van een langer durende relatie dan alleen de training zelf.
Naast de training, biedt Kind & Mediamateriaal aan op de website om mee aan de slag te gaan. Zo beoordelen ze verschillende soorten media voor kinderen, geven tips & tops en lessuggesties.

8.4 Lokale partners

Sommige bibliotheken werken naast landelijke partners ook samen met lokale partners. Kim Kokkelink van Bibliotheek AanZet gaf bijvoorbeeld aan dat zij in 2018 twee projecten met lokale partners hebben gedaan. De bibliotheek had binnen die projecten het onderdeel informatievaardigheden opgepakt, en de partner het deel computational thinking en film maken.

Voor deze rapportage hebben wij via de websites van de bibliotheken geprobeerd te achterhalen met welke lokale partners zij samenwerken. Niet alle bibliotheken vermelden op hun website met welke (lokale) partners zij samenwerken en op welke basis deze samenwerking is. Daarom is een volledig overzicht niet mogelijk. Wel hebben we enkele voorbeelden van samenwerkingen op lokaal niveau gevonden, die we hieronder bespreken om aldus een beeld te geven van wat er lokaal gebeurt.

Bibliotheek Bollenstreek en DeNicole: DeNicole, ZZP'er op onder andere het gebied van senioren en jeugd, verzorgt iPad- en Androidtabletcursussen voor beginners in de Bibliotheek Bollenstreek[61] (ICT-basisvaardigheden).

Bibliotheek AanZet en Stichting Welzijn Alblasserdam: Stichting Welzijn Alblasserdam organiseert verschillende workshops en cursussen rond digitale geletterdheid in de bibliotheek (mediawijsheid, ICT-basisvaardigheden, informatievaardigheden*)*.

DOK Delft en Delft voor Elkaar: DOK organiseert 2x per maand een Digitale Huiskamer waar bezoekers terecht kunnen voor vragen over digitale media (mediawijsheid, ICT-basisvaardigheden, informatievaardigheden) en werkt hiervoor samen met SeniorWeb, en Delft voor Elkaar. Delft voor Elkaar is een samenwerkingsverband van zorg-, sport- en welzijnspartijen in de gemeente.

De Chocoladefabriek en De Brede School Gouda: De Chocoladefabriek (Bibliotheek Gouda) werkt samen met de Brede School Gouda, een netwerk van scholen en andere voorzieningen op het gebied van welzijn, cultuur, sport, natuur & techniek en educatie. Samen organiseren zij activiteiten voor kinderen op scholen en in de bibliotheek rond digitale geletterdheid, zoals een robotwerkplaats (alle vier de digitale geletterdheid vaardigheden).

8.5 Soorten samenwerkingsverbanden

Concluderend kunnen we stellen dat bibliotheken in Zuid-Holland veel samenwerken met partners om digitale geletterdheid te bevorderen. De samenwerking verschilt per bibliotheek en per partner. We kunnen de eerder besproken partners scharen onder een aantal soorten samenwerkingen:

Financiële samenwerking

We zien dat met name de Koninklijke Bibliotheek functioneert als een financieel partner voor bibliotheken. Door licenties in te kopen voor programma's zoals Klik & Tik en Digisterker, zorgt de KB ervoor dat bibliotheken deze programma's kunnen aanbieden.

Samenwerking op activiteiten

Verschillende bibliotheken werken samen met partners waarbij de partners de activiteiten inhoudelijk verzorgen en de bibliotheek de ruimte en de materialen faciliteert. Soms zijn dit kortdurende activiteiten en soms langlopende samenwerkingen zoals met CoderDojo en Seniorweb.

Samenwerking om doelgroepen te bereiken

Met name lokaal werken bibliotheken samen met partners die dicht bij de doelgroep staan die ze willen bereiken. De Chocoladefabriek (Gouda) werkt samen met de Brede School om zo de doelgroep kinderen te bereiken. Bibliotheek AanZet werkt samen met Stichting Welzijn Alblasserdam en DOK Delft werkt samen met Delft voor Elkaar om specifieke doelgroepen te bereiken.

Samenwerking in landelijke netwerken

Veel bibliotheken sluiten zich aan bij landelijke campagnes zoals de Week van de Mediawijsheid en de Media Ukkie Dagen. Hierbij is de bibliotheek met name de ontvangende partij die gebruik maakt van de faciliteiten die het netwerk biedt.

Inhoudelijke samenwerking

Bibliotheken in Zuid-Holland werken vooral met Probiblio inhoudelijk samen, waarbij ze bijvoorbeeld in co-creatie lesbrieven rond digitale geletterdheid ontwikkelen (zie paragrafen 6.4 en 8.3 voor meer voorbeelden van

inhoudelijke samenwerking). Naast Probiblio is er weinig samenwerking tussen bibliotheken en partners waarbij ze gezamenlijk een inhoudelijke bijdrage leveren.

8.6 Conclusie

Zoals uit dit hoofdstuk te concluderen valt, werken bibliotheken op veel verschillende manieren samen met partners. Dit kan een financiële samenwerking zijn, een samenwerking gericht op het bereiken van specifieke doelgroepen, een samenwerking op activiteiten, een samenwerking in landelijke netwerken en/ of een inhoudelijke samenwerking. We zien hierbij dat de bibliotheken in Zuid-Holland (en ook in Nederland) weinig de rol als inhoudelijke partner oppakken. Ze besteden veel inhoudelijke zaken uit aan andere partijen en zijn dan meer de facilitator van de activiteiten die plaatsvinden. Bibliotheken kunnen deze inhoudelijke rol meer nemen, zonder inhoudelijk specialist te worden, en vanuit hun expertise inhoudelijke bijdragen leveren in samenwerkingen waarmee ze ook meer een gesprekspartner worden voor stakeholders (van leden die vragen hebben tot samenwerkingspartners tot gemeente).

Zoals in hoofdstuk 6 ook al werd geconcludeerd, richten veel activiteiten zich op volwassenen met een lage digitale geletterdheid en op jeugd. Dat zien we ook terug in de samenwerkingspartners. Er zijn weinig partijen die zich richten op digitaal vaardige mensen die juist een stapje verder willen zetten dan de basisvaardigheden. De bibliotheek kan meer samenwerken met partijen die zich hierop richten.

9. Wat hebben bibliotheken nodig om hun aanbod op het gebied van digitale geletterdheid te verbeteren?

9.1 Inleiding

Wanneer je bibliotheken vraagt wat zij nodig hebben om hun aanbod op het gebied van digitale geletterdheid te verbeteren, krijg je over het algemeen dezelfde vier antwoorden, namelijk tijd, geld, vaardige werknemers en programma's. Kort gezegd is er te weinig geld beschikbaar om personeel structureel te trainen in digitale vaardigheden of extra aan te nemen met deze competenties. Vervolgens zijn er niet voldoende uren beschikbaar om de snelle technologische ontwikkelingen bij te houden, en op basis hiervan een bestendig programma samen te stellen. Hierdoor blijft het aanbod vaak steken in losse activiteiten, zoals een Tabletcafé of een ad hoc Minecraft workshop.

9.2 Visie en beleid

Om een eerste stap in de richting te zetten van structurele inbedding is het belangrijk voor bibliotheken om beleid en visie op digitale geletterdheid te ontwikkelen. Over het algemeen onderschrijven bibliotheken het belang van dit onderwerp als onderdeel van hun dienstverlening, maar ontbreekt een duidelijke visie. Hierdoor is het lastig om beleid te formuleren dat leidt tot structurele inbedding in het huidige aanbod.

Het is aan te bevelen dat elke bibliotheek in Zuid-Holland een eigen beleid en visie digitale geletterdheid ontwikkelt en daar vervolgens op acteert. Hiervoor hebben bibliotheekdirecties ondersteuning nodig in het maken van duidelijke keuzes qua doelgroepen en binnen de vier thema's van digitale geletterdheid (ICT-basisvaardigheden, mediawijsheid, informatievaardigheden en computational thinking). In dit proces is een rol weggelegd voor Probiblio en ander POI's die directies kunnen helpen om deze keuzes gefundeerd te maken. Zelfs als de uitkomst is dat er op andere gebieden in de dienstverlening van de bibliotheek een verschuiving plaats zal moeten vinden qua personeel, begroting etc. Bijvoorbeeld door boeken uit de openbare ruimte weg te halen om plaats te maken voor het geven van workshops met de benodigde hardware. Om bibliotheken te helpen met het maken van deze keuzes heeft Probiblio bijvoorbeeld de strategische sessie 'Digitale geletterdheid' ontwikkeld, zie paragraaf 6.2 voor meer informatie over deze sessie.

Op basis van de gemaakte keuzes kan een toegespitste programmering/ activiteitenplan opgesteld worden voor digitale geletterdheid. Daar vloeit vervolgens een wensenlijst uit op het gebied van personele bezetting, begroting en benodigde hardware/ruimte. Ook dient gekeken te worden naar het imago richting doelgroepen en andere stakeholders (zoals, potentiële, samenwerkingspartners, gemeente etc.): wordt de bibliotheek gezien als de logische plek om digitale geletterdheid te bevorderen?

Hieronder gaan we dieper in op de hierboven genoemde onderwerpen.

> *"Verlies je niet in grootse plannen, maar zorg dat het haalbaar is en schaal het bij. Begin klein, praktisch, flexibel, pas aan en bouw uit."*
>
> Jan Wubbe Hiskes, Bibliotheek Gouda

9.3 Personeel

Structurele inbedding op het gebied van digitale geletterdheid kan alleen tot stand komen met deskundig personeel. Uiteraard zitten hier niveauverschillen in.

De frontoffice-medewerker moet uitmuntende informatievaardigheden hebben om klanten op weg te helpen in hun zoektocht naar informatie. Om dit goed te kunnen doen moet de frontoffice-medewerker ook over goede ICT-basisvaardigheden beschikken, omdat veel informatie tegenwoordig in digitale bronnen terug is te vinden.

Voor het organiseren van activiteiten in de bibliotheek en op scholen is naast het hebben van uitstekende informatievaardigheden en ICT-basisvaardigheden ook brede, en bij voorkeur diepgaande, kennis nodig van de thema's mediawijsheid en computational thinking. Dit is makkelijker gezegd dan gedaan omdat de ontwikkelingen op deze gebieden snel gaan. Dit zal continu moeten worden bijgehouden. Ook het reflecteren en kunnen sparren over deze onderwerpen is belangrijk, waardoor het wenselijk is dat er in ieder geval twee of drie medewerkers beschikbaar zijn op digitale
geletterdheid. Ook zodat in het geval van uitval of ziekte geen kennis verloren gaat en de continuïteit gewaarborgd blijft.

Vanuit de gezamenlijke kennis van de medewerkers kan er vervolgens een goed inhoudelijk programma worden opgezet die invulling geeft aan de visie en het beleid van de bibliotheek. Hiermee kunnen de bibliotheekmedewerkers zich vervolgens profileren naar zowel bezoekers als organisaties (scholen, samenwerkingspartners, gemeente etc.) als specialisten en logische partner op het gebied van digitale geletterdheid.

> *"Het is belangrijk dat de kennis van je personeel up-to-date blijft. Dat is een grote uitdaging. Ik heb nog niet duidelijk hoe ik dat voor elkaar moet krijgen."*
>
> Jan Wubbe Hiskes, Bibliotheek Gouda

Naast personeel kunnen bibliotheken ook zzp'ers en vrijwilligers inzetten indien het lastig is om gekwalificeerd personeel te vinden of dit vanwege budget niet haalbaar is of omdat er slechts een tijdelijke behoefte is aan extra ondersteuning.

<u>Vrijwilligers</u>

Veel bibliotheken in Nederland en Zuid-Holland leunen op vrijwilligers om hun activiteiten te kunnen draaien. Ook op het gebied van digitale geletterdheid. Bibliotheken worden vaak niet als een logische plek gezien rond dit thema, waardoor mensen met de juiste kwaliteiten zich niet automatisch aanmelden. Daarnaast hebben bestaande vrijwilligers vaak niet de juiste competenties om met dit onderwerp aan de slag te gaan. Het is daarom belangrijk dat bibliotheken bij het werven van vrijwilligers expliciet te kijken of ze ook digitaal geletterd zijn. Daarmee kunnen de bibliotheken dan over vrijwilligers beschikken die duurzaam inzetbaar zijn in de hele organisatie.

Er zijn ook bibliotheken die wel vrijwilligers hebben kunnen aantrekken met de juiste digitale vaardigheden. Zij geven vaak, onder leiding van een medewerker van de bibliotheek, workshops over ICT-basisvaardigheden, mediawijsheid of computational thinking. Maar omdat dit type vrijwilliger nog schaars is, zit de uitdaging in het behouden van deze vrijwilliger en ook in zijn/haar vaardigheden op niveau te houden, of zelfs te verdiepen.

Overigens kan niet elke vrijwilliger deze inhoudelijke slag maken. Daardoor blijft ondersteuning vanuit de bibliotheek via medewerkers cruciaal.

9.4 Programmering digitale geletterdheid

Zoals eerder aangegeven is het door gebrek aan beleid en tijd en/of kennis en/of geld moeilijk om een gevarieerd en inhoudelijk sterk programma op te zetten. Er zijn veel programma's beschikbaar bij zowel andere bibliotheken als externe partijen. Maar om als bibliotheek uit dit grote aanbod gefundeerde keuzes te maken zijn er richtlijnen nodig die voortkomen uit een eerder gemaakt beleid, zoals beschreven in paragraaf 9.2. Op basis van deze richtlijnen kunnen medewerkers makkelijker hun weg vinden in het grote aanbod die er is, omdat ze dan exact weten aan welke eisen de programma's moeten voldoen.

Belangrijke aandachtspunten voor bibliotheken bij het vormen van het programma zijn:

- De uitgangspunten van het beleid van de bibliotheek
- De wensen van de doelgroep
- De link met de bibliotheek – waarom hoort dit onderwerp bij de bibliotheek?
- De mogelijkheid om op verschillende niveaus het programma aan te bieden
- De benodigde middelen/hardware (beschikbaar of nog aan te schaffen)
- De vaardigheden van medewerkers (beschikbaar of aan te leren)

Voor twee doelgroepen zoomen we hieronder meer in op wat nodig is om het aanbod te verbeteren. We hebben eerder gezien dat jeugd een belangrijke doelgroep voor bibliotheken is op het gebied van digitale geletterdheid waarbij er ook al een speciaal aanbod is voor scholen, met name het PO. Daarnaast is er de groep digitaal vaardige volwassen waarvan een deel zich graag verder wil ontwikkelen, of op zijn minst wil bijblijven met de ontwikkelingen, maar waarvoor momenteel nog minimaal aanbod is bij bibliotheken.

<u>Aanbod richting scholen</u>

Om tot een programmering voor scholen te komen overwegen veel bibliotheken een doorgaande leerlijn door een aantal programma's en/of activiteiten te selecteren die vanaf groep 1 t/m groep 8 opeenvolgend worden aangeboden. Om aansluiting bij het onderwijs te krijgen is een doorgaande leerlijn een goed begin, maar daarnaast is het belangrijk voor bibliotheken om goed op de hoogte te zijn van het curriculum van scholen en de veranderingen die daar nu gaande zijn, via Curriculum.nu, en van de leermethodes die gebruikt worden op de verschillende scholen in het eigen werkgebied. Daarnaast is het type onderwijs ook een aandachtspunt. Openbare, vrije en christelijke scholen kunnen ieder een andere kijk op digitale geletterdheid hebben. Voor de bibliotheek is het goed om op de hoogte te zijn van deze nuanceverschillen en daarop te anticiperen in hun aanbod. Zo kunnen bibliotheken met een goed aanbod komen die aansluit bij wat scholen nodig hebben.

> *"Vanuit de bibliotheken waarmee wij hebben samengewerkt is een ontzettende drive merkbaar om een oplossing te willen bieden op de vraag vanuit het onderwijs, namelijk help ons met digitale vaardigheden in de klas."*
>
> Jenya Krul, Stichting FutureNL

Aanbod voor digitaal vaardige volwassenen die willen bijleren/ bijblijven

Voor deze groep kan een programmering ontwikkeld worden op basis van digitale trends. Denk aan thema's zoals robotica, augmented- en virtual reality en internet of things en de invloed daarvan op het dagelijks leven. Ook zouden bibliotheken deze groep op een laagdrempelige manier blijvend op de hoogte kunnen brengen van nieuwe technologische ontwikkelingen, zodat deze doelgroep hier zelf op kan anticiperen. Om dit te realiseren is het vooral belangrijk dat bibliotheekmedewerkers zich continu blijven bijscholen en zichzelf informeren over de nieuwste ontwikkelingen. Daarnaast hebben ze de competenties nodig om een vertaling van deze ontwikkelingen te maken naar een passend aanbod binnen de eigen dienstverlening.

9.5 Geld en middelen

Om het vooraf geformuleerde beleid uit te kunnen voeren hebben bibliotheken geld en middelen nodig. Vaak zal dit betekenen dat er in de begroting structureel ruimte moet worden gereserveerd op het gebied van personele bezetting (inzet en training), programmering, benodigde hard- en software en ruimte. Dit kan tot gevolg hebben dat er op andere onderdelen geld moet worden ingeleverd. Om deze afwegingen te kunnen maken is goed inzicht nodig van het eigen totale bibliotheekaanbod, afgezet tegen de algemene doelstellingen van de bibliotheek. Dan kan een goede afweging worden gemaakt welke onderdelen van de dienstverlening meer of minder geld nodig hebben.

Om de begroting aan te passen aan deze verschuiving is ook inzicht nodig in alles wat nodig is met betrekking tot digitale geletterdheid. Bijvoorbeeld benodigde medewerkers, soort en hoeveelheid apparatuur, kosten voor software en licenties etc. Om dit goed in te schatten. kunnen zowel POI's als andere bibliotheken waardevol zijn. Op basis van hun ervaringen en adviezen kan een bibliotheek een eigen, goed onderbouwde, begroting maken.

Een extra aandachtpunt is het reserveren van ruimte in de begroting om (door) te ontwikkelen en te experimenteren. Ontwikkelingen volgen elkaar razendsnel op binnen dit onderwerp: om als bibliotheek een serieuze partner hierin te zijn, is het belangrijk om nieuwe ontwikkelingen uit te proberen binnen de organisatie.

> *"We merken dat de innovatiedrang van bibliotheken gehinderd wordt door het gebrek aan middelen en mankracht."*
>
> Jenya Krul, Stichting FutureNL

Aandachtspunt geld en middelen: workshops en activiteiten

Sommige bibliotheken proberen kostendekkend te opereren en vragen geld voor workshops en/of activiteiten. Dit werkt echter drempelverhogend wat ertoe kan leiden dat de doelgroep, met name indien deze weinig te besteden heeft, niet komt. Daarnaast zijn klanten van de bibliotheek niet gewend om te betalen voor workshops. Dit in combinatie met het feit dat de bibliotheek nog niet als de logische plek wordt gezien om naar toe te gaan met vragen rond digitale geletterdheid zorgen ervoor dat een toegangsprijs vooralsnog niet de hoeveelheid bezoekers trekt om kostendekkend te kunnen opereren.
Wordt de keuze gemaakt om entreegeld te vragen dan is het daarom aan te bevelen structureel marketing- en communicatiemiddelen in te zetten om een groot publiek te bereiken.

Mogelijkheid geld en middelen: Sponsors, subsidies en samenwerking met bedrijven

Om over extra geld te kunnen beschikken kunnen sponsoring en samenwerking met bedrijven veel mogelijkheden bieden. De bibliotheek is namelijk een partner waar bedrijven zich graag mee profileren in het kader van maatschappelijk verantwoord ondernemen. Het onderwerp digitale geletterdheid staat ook erg in de belangstelling, waardoor een sponsoraanvraag makkelijk concreet te maken is in de vorm van tablets, robots, computers etc. Hier liggen mogelijkheden voor bibliotheken.

Ook worden er vanuit verschillende instanties subsidies beschikbaar gesteld waar bibliotheken aanvragen voor kunnen indienen. Niet alleen vanuit de bibliotheekbranche, maar ook overheden, stichtingen of zelfs commerciële instanties stellen subsidies beschikbaar. Om als bibliotheek hier optimaal gebruik van te kunnen maken is inzicht nodig in beschikbare subsidies, wanneer die beschikbaar komen en hoe je een succesvolle aanvraag schrijft.

9.6 Imago

Het imago van de bibliotheek hangt nog sterk samen met boeken, terwijl er al langere tijd veel breder geprogrammeerd wordt. Echter, een lang bestaand en ingeburgerd imago is niet zomaar aangepast. Activiteiten die goed kunnen helpen bij het aanpassen van het imago zijn Minecraft- en programmeer workshops, robots, gamen etc. Dit zijn onderwerpen die tot de verbeelding spreken bij een breed publiek en sterk gerelateerd zijn aan digitale geletterdheid. Deze activiteiten verdienen daarom extra aandacht: zowel qua prioritering in de bibliotheek, maar ook in communicatie-uitingen naar het grotere publiek toe.

Ook is lobbywerk nodig om het imago van de bibliotheek te veranderen. Allereerst lokaal door de bibliotheek zelf bij gemeente en lokale (potentiële) partners. Omdat lobbywerk een andere tak van sport is zal de kennis intern aanwezig moeten zijn over hoe dit aan te pakken of extern ingehuurd moeten worden. Daarnaast is het belangrijk om als bibliotheek op de hoogte te zijn van de laatste ontwikkelingen op het gebied van digitale geletterdheid om als volwaardige lobbyist te worden gezien.

9.7 Conclusie

Een overkoepelend beleid en visie met betrekking tot digitale geletterdheid zijn belangrijk om uiteindelijk tot een goed aanbod te komen voor digitale geletterdheid. Over het algemeen onderschrijven bibliotheken dit maar ontbreekt er een duidelijke visie. Dit vormt een aandachtspunt voor bibliotheken in Zuid-Holland en in Nederland. Als eenmaal een visie en een beleid zijn ontwikkeld kan een bibliotheek vervolgens de volgende prioriteiten oppakken:

*Personeel: m*edewerkers moeten de mogelijkheden en ruimte krijgen om zich te ontwikkelen op digitale geletterdheid en daar waar het niet binnen de formatie op te lossen is, moet er actief geworven worden op medewerkers met de juiste deskundigheid. Ook zijn het inzetten van zzp’ers en deskundige vrijwilligers een optie waar eigen personeel geen uitkomst biedt.

Programmering: deze moet passen bij de lokale bibliotheek. Er hoeft hierbij niet direct een eigen activiteit ontwikkeld te worden, vaak is er al genoeg aanbod beschikbaar en kan dat aangepast worden naar een lokale variant. Activiteiten moeten aansluiten bij de doelgroep, en voor scholen in een breder kader passen (doorgaande leerlijn, curriculum scholen) om interessant te zijn.

Geld en middelen: om een beleid structureel te kunnen uitvoeren moet er ook structureel geld gereserveerd worden. Dit betekent voor bibliotheken duidelijke keuzes maken waarin wel en niet geld wordt geïnvesteerd. Waar dit mogelijk is kan het inzetten van deskundige vrijwilligers helpen kosten te drukken maar enige begeleiding blijft daarbij nodig. Verder heeft sponsoring veel potentie als financieringsbron.

Ook het vragen van een bijdrage aan workshops is een optie maar voorzichtigheid is geboden om de doelgroep hierbij niet af te schrikken.

Imago: bibliotheken dienen gezien te worden als de logische plek om te zijn voor digitale geletterdheid. Onder andere door aansprekende activiteiten uit te dragen die hiermee samenhangen en door goed naar buiten toe te communiceren wat de bibliotheek allemaal doet op dit gebied. Hieronder valt ook lobbywerk bij bijvoorbeeld de gemeente en lokale (potentiële) partners.

Bronnen

Hoofdstuk 2

[1] Cultuurnetwerk Nederland (2005). *Zicht op… Media-educatie en mediawijsheid*. Utrecht: Cultuurnetwerk Nederland. Geraadpleegd via: https://www.lkca.nl/~/media/downloads/publicaties/zicht_op/zicht%20op%20media-educatie%20en%20mediawijsheid.pdf

[2] Raad voor Cultuur (2005, juli). *Mediawijsheid, de ontwikkeling van nieuw burgerschap*. Den Haag: Raad voor Cultuur. Geraadpleegd via: https://www.cultuur.nl/upload/documents/adviezen/Mediawijsheid.pdf

[3] Voogt, J, Roblin, N. (2010). *21st century skills; discussienota*. Enschede: Universiteit Twente. Geraadpleegd via: https://www.21stcenturyskills.nl/download/21_st_century_skills__UT_discussie_paperNL.pdf

[4] Pijpers, R. (Eindred.). (2017). *Handboek Digitale Geletterdheid 2017/2018*. Zoetermeer: Kennisnet. Geraadpleegd via:https://www.kennisnet.nl/fileadmin/kennisnet/digitale-geletterdheid/Handboek_digitale_geletterdheid.pdf

[5] Pijpers, R. (2017, 24 november). *Werken aan digitale geletterdheid: van visie naar praktijk*. Geraadpleegd via: https://www.kennisnet.nl

[6] Mediawijzer.net. *Digitale geletterdheid*. Geraadpleegd via: https://www.mediawijsheid.nl/digitale-geletterheid/

[7] Ontwikkelteam digitale geletterdheid. (2018, juni). *Bijgestelde conceptvisie op het leergebied digitale geletterdheid*. Curriculum.nl. Geraadpleegd via: https://curriculum.nu/wp-content/uploads/2018/06/Bijgestelde-conceptvisie-op-het-leergebied-Digitale-geletterdheid.pdf

[8] Toonen, M., & Verheijen, N. (2016). *Mediawijsheid en de openbare bibliotheek: van warenhuis naar wegwijzer tot werkplaats*. Den Haag: Koninklijke Bibliotheek.
Geraadpleegd via: https://www.kb.nl/sites/default/files/docs/visie_mediawijsheid_kb_final.pdf

Hoofdstuk 3

[9] Van Deursen, A. J. A. M., & van Dijk, J. A. G. M. (2011). *Internet skills and the digital divide*. New media & society, 13(6), 893-911.

[10] Pijpers, R. (2017). Monitor Jeugd en Media 2017. Zoetermeer: Kennisnet

[11] Mijn Online Identiteit. *Sociale media slecht voor mentale gezondheid van kinderen?* Geraadpleegd via: https://www.mijnonlineidentiteit.nl/onderzoek-social-media-mentale-gezondheid/

[12] Voogt, J, Roblin, N. (2010). *21st century skills; discussienota*. Enschede: Universiteit Twente. Geraadpleegd via: https://www.21stcenturyskills.nl/download/21_st_century_skills__UT_discussie_paperNL.pdf

[13] CBS Statline. (2018). *Bevolking op 1 januari en gemiddeld; geslacht, leeftijd, regio*. Geraadpleegd via: https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/03759ned/map?ts=1544519251925

Hoofdstuk 4

[14] Probiblio, *Themapublicatie digitale basisvaardigheden,* 2018

[15] CBS Statline. (2018, 31 oktober). *Internet; toegang, gebruik en faciliteiten.* Den Haag: CBS. Geraadpleegd via: https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/83429NED/table?ts=1543572252792

[18] Witte, E., & van Grinsven, D. (2018, januari). *Digitale vaardigheden in het onderwijs*. Dongen: GfK. Geraadpleegd via: https://www.sidn.nl/downloads/publications/SIDN-onderzoek-Digitale-vaardigheden-2018.pdf

[19] Plantinga, S., & Kaal, M. (2018, 17 september). *Hoe mediawijs is Nederland? Onderzoek mediawijsheid*. Amsterdam: Kantar Public. Geraadpleegd via: https://www.mediawijzer.net/wp-content/uploads/sites/6/2018/09/Rapport-Mediawijsheid-volwassenen-2018.pdf

[20] Ince, D. (2018, 17 augustus). *Percentage jeugd per provincie (2018)*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut. Geraadpleegd via: https://www.nji.nl/nl/Databank/Cijfers-over-Jeugd-en-Opvoeding/Cijfers-per-onderwerp/Jeugd---algemeen

[21] Pijpers, R. (2017). Monitor Jeugd en Media 2017. Zoetermeer: Kennisnet

Hoofdstuk 5

[22] Koontz, C. & Gubbin, B. (2010*). IFLA Public Library Service Guidelines*. Berlin/Munich: De Gruyter Saur. Geraadpleegd via: https://www.ifla.org/publications/ifla-publications-series-147

[23] Manifestgroep. (2018, Oktober). *Digitale Inclusie: ondersteuning voor kwetsbare burgers*. Manifestgroep en openbare bibliotheken.

[24] SIOB. (2014, januari). *Bibliotheek van de toekomst: knooppunt voor kennis, contact en cultuur*. Den Haag: Sectorinstituut openbare bibliotheken. Geraadpleegd via: https://www.kb.nl/sites/default/files/siob_boek_1-5_22_01_0.pdf

[25] Plantinga, S., & Kaal, M. (2018, 17 september). *Hoe mediawijs is Nederland? Onderzoek mediawijsheid*. Amsterdam: Kantar Public. Geraadpleegd via: https://www.mediawijzer.net/wp-content/uploads/sites/6/2018/09/Rapport-Mediawijsheid-volwassenen-2018.pdf

[26] CBS Statline. (2018, 31 oktober). *Internet; toegang, gebruik en faciliteiten.* Den Haag: CBS. Geraadpleegd via: https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/83429NED/table?ts=1543572252792

[27] VOB & VNG (2005, december). *Richtlijn voor basisbibliotheken*. Geraadpleegd via: http://www.debibliotheken.nl/fileadmin/documenten/branche/2005_richtlijn-voor-basisbibliotheken_vob_vng.pdf

[28] Bohnenn, E., & de Greef, Maurice. *Formeel, non-formeel, informeel leren*. Geraadpleegd via: http://volwassenenleren.nl/formeel-non-formeel-informeel-leren/

Hoofdstuk 6

[29] Raad voor Cultuur (2005, juli). *Mediawijsheid, de ontwikkeling van nieuw burgerschap*. Den Haag: Raad voor Cultuur. Geraadpleegd via: https://www.cultuur.nl/upload/documents/adviezen/Mediawijsheid.pdf

[30] https://www.NOMC.nl

[31] https://goopleidingen.nl

[32] https://www.seniorweb.nl

[33] https://www.bof.nl

[34] Koninklijke Bibliotheek. (2018, augustus). *Makerplaatsen in openbare bibliotheken: onderzoeksresultaten BOP-enquête Makerplaatsen*. Den Haag: Koninklijke Bibliotheek. Geraadpleegd via: https://www.kb.nl/sites/default/files/docs/rapportage_makerplaatsen_2018_def_0.pdf

[35] https://coderdojo.nl

[36] https://www.weekvandemediawijsheid.nl

[37] https://www.codeweek.nl

[38] https://www.mediaukkies.nl

[39] https://www.nederlandleest.nl

[40] Probiblio. *Klooien met kinderboeken: lekker bezig met de bieb*. Hoofddorp: Probiblio. Geraadpleegd via: https://www.Probiblio.nl/toolkit-klooien-met-kinderboeken

[41] Poot, A. *Lekker samen klooien*. Geraadpleegd via: https://lekkersamenklooien.nl

[42] https://www.vpro.nl/programmas/tegenlicht/meetups.html

[43] https://fuckupnights.com

[44] https://www.meetup.com/nl-NL

Hoofdstuk 7

[45] Pijpers, R. (2011). *App, noot, muis: peuters en kleuters op internet*. Stichting Mijn Kind Online. Geraadpleegd via: https://www.kennisnet.nl/mijnkindonline/files/App_Noot_Muis.pdf

[46] Media Ukkie Dagen. (2018). *Wat was er te doen in het land?* Geraadpleegd via: https://www.mediaukkies.nl/activiteiten/

[47] Nederlands Jeugdinstituut. (2015). *Factsheet mediagebruik: > 3- tot en met 5-jarigen*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut. Geraadpleegd via: https://www.nji.nl/nl/Download-NJi/Publicatie-NJi/Factheet-mediagebruik-3-5-jaar.pdf

[48] Pijpers, R. (2017). Monitor Jeugd en Media 2017. Zoetermeer: Kennisnet

[49] Koninklijke Bibliotheek. (2016, 18 februari). *Belastingdienst en Koninklijke Bibliotheek sluiten convenant*. Geraadpleegd via: https://www.kb.nl/nieuws/2016/belastingdienst-en-koninklijke-bibliotheek-sluiten-convenant

[50] Koninklijke Bibliotheek. (2015, 25 november). *KB sluit licentiecontract met Digisterker voor openbare bibliotheken*. Geraadpleegd via: https://www.kb.nl/ob/nieuws/2015/kb-sluit-licentiecontract-met-digisterker-voor-openbare-bibliotheken

[51] Probiblio, *Themapublicatie digitale basisvaardigheden,* 2018

Hoofstuk 8

[52] Digisterker. *Veelgestelde vragen*. Geraadpleegd via: https://www.digisterker.nl/frequently

[53] Koninklijke Bibliotheek. *Oefenen.nl*. Geraadpleegd via: https://www.kb.nl/ob/leren-lezen-digivaardigheden/oefenennl

[54] VOB & KB. (2017, 13 december). *Seniorweb, VOB en KB sluiten samenwerkingsovereenkomst om ouderen digitaal vaardiger te maken*. Bibliotheekblad. Geraadpleegd via: https://www.bibliotheekblad.nl/nieuws/nieuwsarchief/bericht/1000008303/seniorweb__vob_en_kb_sluiten_samenwerkingsovereenkomst_om_ouderen_digitaal_vaardiger_te_maken

[55] Mediawijzer.net. *Over ons*. Geraadpleegd via: https://www.mediawijzer.net/over-mediawijzer-net-2/

[56] https://www.weekvandemediawijsheid.nl/over-de-campagne-2018/

[57] https://www.mediaukkies.nl/campagne/

[58] Probiblio. *Informeel leren*. Geraadpleegd via: https://www.Probiblio.nl/producten/ontwikkeling-informeel-leren

[59] Sardes. *Onze visie en missie*. Geraadpleegd via: https://www.sardes.nl/onzemissie

[60] http://www.kindmedia.nl/

[61] https://www.denicole.nl